

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Студентки 2 курсу 8 м групи
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Цивільне право і процес» _____

Сиволап Світлани Андріївни

Науковий керівник
д.ю.н, проф. _____

Бакалінська Ольга Олегівна

Гарант освітньої програми,
д.ю.н. _____

Примак Володимир Дмитрович

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

1.1. Види грошей та їх місце в грошовій системі	6
1.2. Поняття електронних грошей і їх значення для цивільного обігу	14
1.3 Становлення та розвиток правового регулювання обігу електронних грошей в Україні.....	27

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

2.1. Випуск електронних грошей.....	39
2.2. Правовий режим обігу електронних грошей як платіжних засобів	48
2.3. Проблеми обігу електронних грошей в Україні.....	69

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

3.1. Правове регулювання електронних грошей в зарубіжних країнах та перспективи нормативного закріплення їх обігу в Україні.....	81
3.2. Напрями вдосконалення законодавства України щодо обігу електронних грошей.....	96

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	105
------------------------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110
--	------------

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки у суб'єктів господарювання України все більше виникає необхідність використання електронних грошей у процесах розрахунків за товари та послуги. Тому питання цивільно-правового регулювання обігу електронних грошей в Україні набуває досить високого значення.

Ринок електронних грошей як сукупність елементів, що забезпечують випуск та емісію електронних засобів платежу, почав формуватися з виникненням системи електронних переказів. У той час ринок характеризувався однорідністю, оскільки «нові» види електронних грошей мало в чому відрізнялися від звичайних електронних переказів, зазвичай копіюючи програмний код із незначними змінами. Однак з часом ринок електронних грошей розвинувся до рівня сукупності інвестиційних проектів, націлених на різні сфери економіки. Саме ці проекти, створені з орієнтацією на потреби суспільства, становлять систему інвестиційних проектів і в даний час конкурують на динамічному ринку за ресурси інвесторів, ентузіастів та пересічних громадян. Все це викликало гостру необхідність правового закріплення та регулювання засобів електронних платежів.

Сьогодні в законодавствах різних країн приділяється багато уваги легалізації та процесам регулювання обігу електронних грошей. Факторами, що обмежують нині можливості розвитку електронних грошей в Україні, є відносно нерозвинена правова база та невизнання деяких ключових видів електронних грошей (зокрема bitcoin) офіційним засобом платежу за товари та послуги.

Рівень дослідженості теми. Багато науковців присвятили свою діяльність вивченню змісту та особливостей правового регулювання сфери обігу електронних грошей. Серед них можна виділити таких науковців як Верес І., Глибовець А., Кравчук В., Крат В.І., Михальський Ю.А., Науменко Д., Печений О.П., Пожидаєва М.А., Радінська В., Романовська Ю.А.,

Спасибі-Фатєєва І.В., Шимон С., Ярош В.І. тощо. Однак, подальшого дослідження та пошуку шляхів вирішення потребують питання удосконалення цивільно-правового регулювання сфери електронних грошей.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей цивільно-правового регулювання обігу електронних грошей в Україні.

У процесі виконання роботи в ній необхідно вирішити такі завдання:

- розглянути поняття електронних грошей і їх значення для цивільного обігу;
- визначити види грошей та їх місце в грошовій системі;
- охарактеризувати особливості регулювання випуску електронних грошей;
- охарактеризувати правовий режим обігу електронних грошей як платіжних засобів;
- визначити проблеми обігу електронних грошей в Україні;
- дослідити специфіку правового регулювання електронних грошей в зарубіжних країнах та перспективи нормативного закріплення їх обігу в Україні;
- визначити напрями вдосконалення законодавства України щодо обігу електронних грошей.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають, змінюються і припиняються в процесі здійснення обігу електронних грошей.

Предметом дослідження цивільно-правове регулювання обігу електронних грошей в Україні.

Методи дослідження. Дослідження виконувалося з використанням ряду загальнонаукових та специфічних методів. Загальнонаукові методи (порівняння, синтез, індукції та дедукції) були використані при теоретичному аналізі основних законодавчих положень з регулювання обігу електронних грошей. Спеціальні методи наукового дослідження (історико-логічний та системний) були використані при дослідженні взаємозв'язків між окремими

положеннями нормативних актів, між підходами та поглядів різних науковців на те чи інше питання.

Рівень наукової новизни дослідження полягає в уточненні цивільно-правової природи електронних грошей, систематизації напрямків цивільно-правового регулювання їх обігу в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у обґрунтуванні та систематизації наукового досвіду у проблематиці розвитку системи цивільно-правового регулювання електронних грошей. За результатами дослідження сформовано пропозиції щодо покращення правового регулювання сфери обігу електронних грошей в Україні.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота структурно складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій та списку використаних джерел зі 100 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 121 сторінка друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

1.1. Види грошей та їх місце в грошовій системі

У сучасній економічній літературі виокремлюють два головних напрями розвитку монетарної теорії: з одного боку - розвиток класичних, неокласичних і сучасних монетаристських теорій грошей, а з іншого - кейнсіанських, неокейнсіанських і посткейнсіанських теорій [12, с. 32]. Окремо слід відзначити вклад у розвиток теорії грошей і формування сучасної концепції монетарної політики українських вчених-економістів, оскільки їх погляди формувалися на національному ґрунті з урахуванням особливостей господарської діяльності, що дуже важливо при розробці економічної політики в сучасній Україні.

Відмітною властивістю сучасної економіки є створення і вдосконалення механізму обігу грошей. За допомогою грошей в економіці й суспільстві створюються критерії раціональності та масштаби вимірювання економічної діяльності. Гроші є засобом, що має кількісний вимір і застосовується для [13, с. 44]:

- а) обміну (купівлі - продажу);
- б) оплати;
- в) вимірювання вартості;
- г) заощадження.

Із соціологічного погляду гроші можна визначити як здатність суб'єктів, що займаються господарською діяльністю, здобувати економічно цінні ресурси шляхом обміну на основі договірних угод. У процесі здійснення угод однією стороною є товари, що мають корисність, а іншою - грошові знаки певного достоїнства, що мають обов'язкову чинність.

Застосування грошей ґрунтується на повсюдно поширеному очікуванні, що претензія на обмін товарів за допомогою грошей обов'язково буде задоволена. Хто сприймає гроші як засіб платежу, той очікує, що він зможе

придбати цінні з економічного погляду блага й послуги в будь-який час та в потрібному місці. Гроші в економічній соціології розглядаються не як товар, а як специфічна форма інституціоналізації очікувань і зобов'язань [13, с. 45].

Суспільні відносини, що є соціальною основою грошей, завжди мають ще й комунікативну сторону. Тому гроші вважають також "засобом комунікації". Коли хто-небудь здійснює видачу грошей, він мотивує свій вчинок тим, що зобов'язує партнера до відповідної поведінки. Гроші за таких обставин є: 1) спробою (або шансом) установити соціальні стосунки; 2) посередником у задоволенні існуючих у даному суспільстві потреб і виконанні пов'язаних з ними очікувань.

Залежно від виконуваних функцій гроші поділяють на [14, с. 246]:

- а) призначені для загальних цілей (general purpose money);
- б) для досягнення окремих специфічних цілей (special purpose money);
- в) для досягнення обмежених цілей (limited purpose money).

Перші служать засобом платежу, мірою вартості, засобом обігу й заощадження. Другі призначені для спеціальних цілей, наприклад, для викупу нареченої в країнах Сходу (так званий калім).

Залежно від виду розрізняють:

- натуральні гроші;
- готівкові гроші;
- кредитні гроші.

Натуральні гроші існували на зорі цивілізації (у віддалених куточках планети існують і донині) у вигляді природних речовин (наприклад, морські раковини) або виробів, що мають корисні властивості (хутра, прикраси). Після закінчення Другої світової війни в переможених країнах Європи протягом нетривалого часу функції натуральних грошей виконували сигарети [14, с. 248].

Введення в обіг готівки ознаменувало настання нової історичної епохи - поділу праці, появи приватної власності. Готівкові гроші (у вигляді злитків металу, монет) стали передумовою й необхідною умовою небувалого для попередніх епох розширення сфери обміну та ринкових відносин. Тією мірою,

якою гроші сприймаються усіма як загальний засіб платежу, кожний учасник економічної системи стає потенційним партнером у процесі купівлі-продажу. Але разом з тим готівкові гроші не усували обмежень у розвитку ринкового господарства. Відбудеться угода чи ні, залежить від того, чи має потенційний покупець у даний момент необхідну суму готівки [14, с. 249].

Зовсім інша річ - кредитні гроші. їх винайдення і впровадження стало початком нової епохи - епохи індустріального суспільства. Застосування кредитних грошей відкрило можливість необмеженої експансії ринкових відносин. Чи стане суб'єкт господарювання учасником торгово-обмінних операцій, не залежить більше від наявності в нього на даний момент необхідної суми готівки. Він може укласти комерційну угоду, не маючи у своєму розпорядженні вартості товару, що протистоїть і дорівнює вартості блага, яке набувається. Операції з обміну піднімаються на новий абстрактний рівень: благо обмінюють на зобов'язання, кредитні гроші тим самим переміщують майбутнє в сьогодення: надбання сьогоденішнього дня обмінюється на надбання, що з'явиться в майбутньому. Таким чином, сфера потенційних обмінних операцій значно розширюється. Якщо хтось має "кредит", він одержує необмежені можливості вступати в мінові відносини. Він навіть має можливість, не володіючи готівкою, приймати рішення про способи, масштаби очікуваних торгово-обмінних операцій і прибутку, що може бути отриманий від них [14, с. 248].

Одночасно в міру поширення кредитних грошей змінюється сама основа мінових відносин: якщо за старих часів це було володіння товарами, потім - готівкою, що й визначало межі сфери обміну, то в сучасній кредитній економіці ці межі в будь-якому випадку визначаються ще й репутацією, а також соціальним статусом учасників торгово-обмінних відносин. Крім уже розглянутих вище функцій грошей як універсального засобу обігу і міри вартості, зупинимося на інших важливих соціальних функціях і соціальних аспектах грошей [15, с. 794].

До них належить функція нейтралізації відносин із приводу обміну. Гроші втрачають свої специфічні функції, якщо їх "вага" (достоїнство) не залежить від індивідуальних мотивів, раси, статі, статусу або походження партнерів - учасників процесу купівлі-продажу. З цього погляду гроші - це нейтральний засіб обміну. Вони гарантують неупередженість, байдужність до партнера у відносинах обміну. І вони створюють можливість такої ж індиферентності, байдужності в призначенні часу і при визначенні ділового змісту торговельних відносин. Гроші нейтралізують суспільні відносини, вони не зв'язані соціальними ознаками й суспільними обмеженнями. Зв'язки, покладені в основу спроможності грошей виконувати функцію засобу обігу, цілком відділені від їхніх соціальних "коренів".

Усе це відкриває можливість для виконання грошми функції раціоналізації ринкових відносин. Гроші нівелюють, "стирають" індивідуальні риси й особливості обмінних операцій. З їх допомогою можна абстрагуватися від особливостей, властивих кожному окремому акту купівлі-продажу. Гроші раціоналізують, стандартизують і тим самим спрощують відносини обміну. Німецький соціолог Ф. Фюрстенберг справедливо наголошував на ролі грошей у "безмежному поширенні раціональних начал" в економічній сфері [15, с. 793].

Гроші виконують функцію зближення різних культур. Виконуючи функції засобу раціоналізації та нейтралізації, гроші підсилюють свою роль загального (універсального) еквівалента. Втративши зв'язок із соціальними ознаками своїх власників, гроші стають вільними і від національних ознак своїх господарів. Вони поступово долають вузькість локальних ринків і національних кордонів. Чим частіше дану грошову одиницю сприймають як універсальний засіб платежу (наприклад, долар, який використовують при укладанні угод майже у всіх країнах світу), тим менше її обмежують культурні горизонти якоїсь однієї країни. Володіння доларовою готівкою відкриває можливості встановити комерційні та соціальні зв'язки з людьми майже всіх країн, представниками різних рас і культур [13, с. 45].

За таких обставин гроші стають засобом взаємообміну між різними культурами та цивілізаціями. Вони створюють можливість установа відносин між людьми, що живуть у країнах, які перебувають на різних ступенях суспільного розвитку.

Гроші ускладнюють економічну підсистему, підсилюють її комплексний характер. З розвитком і ускладненням грошового обігу стрімко зростають можливості обмінних операцій і комунікацій для кожної окремої людини. Загальна соціальна мережа комунікацій продовжує розширюватися, з'являються все нові й нові шанси їх установа по всій планеті [13, с. 44].

Усе це призводить до загострення проблеми вибору, селекції варіантів з погляду ефективного використання ("вкладення") грошей. Одночасно існують різні альтернативи їх вигідного застосування. Збільшується кількість можливих адресатів, потенційних партнерів, а також кількість варіантів для прийняття рішень. Усе складніше вибрати найбільш оптимальний варіант. Його вибір потребує все більшої кількості часу. У міру загострення проблеми вибору та прийняття рішень підвищується складність, а разом з нею і взаємозв'язок, комплексність економічної підсистеми та всього суспільства.

Гроші підвищують ризик дестабілізації сучасного суспільства. Практично вся ділова активність прямо чи побічно досягає своєї завершальної стадії - задоволення потреб тільки за допомогою грошей. Усе це піддає все більшому ризику стабільність соціальної системи, яка потрапляє в залежність від безперебійного функціонування валютно-грошової системи. Стійкість суспільних відносин стає чутливою до змін у грошовій сфері, гостро реагує на функціонування валютних ринків усієї планети. Знецінення грошей, посилення інфляції викликає найбільш серйозні соціальні наслідки - знецінює заощадження, підриває систему соціального страхування, руйнує цілу мережу багатосторонніх зобов'язань і очікувань. Нагадаємо, що валютно-фінансова криза 1998 року, що виникла в країнах Південно-Східної Азії, охопила потім велику частину планети, включаючи Україну, і призвела до важких наслідків

для економічного і соціального життя суспільства та мільйонів громадян [16, с. 3].

Гроші виконують функцію соціалізації. Гроші використовуються у вигляді засобу навчання. Соціальна та економічна поведінка переважно визначається можливістю одержати або використовувати певну суму грошей. Кожний господарський успіх -це позитивний результат, досягнутий у процесі купівлі-продажу (включаючи продаж праці), що завертається одержанням грошей. Якщо навіть докладені зусилля закінчилися невдачею, то це змушує змінити образ дій. Затримки в реалізації (продажу) товарів, відсутність прибутку спонукають до прийняття альтернативних рішень і до зміни господарської поведінки. Ця поведінка зазнає постійного впливу з боку грошей. Тією самою мірою гроші або їх нестача є необхідною передумовою і незамінною умовою формування здатності до господарського навчання [16, с. 4].

Гроші виконують владні функції. Виконуючи функцію нагромадження скарбів, гроші стають у самому широкому розумінні символом економічної та соціальної влади. Вони є уособленням економічного потенціалу, який можна при бажанні перетворити в політичний ресурс, що має цінність. За допомогою грошей можна фінансувати політичну кампанію, спрямовану на здобуття влади або політичного впливу. В інших випадках гроші вкладають для того, щоб вплинути на прийняття політичних рішень. Численні приклади виконання грошми зазначеної функції можна навести, нагадавши про скандали, пов'язані з незаконним фінансуванням політичних партій або виборчих кампаній окремих депутатів чи цілих організацій і блоків.

Величезну роль грошей у сучасному господарстві та необхідність грошового обігу М. Туган-Барановський пояснював неорганізованістю, непланованістю суспільного виробництва, які властиві капіталістичному господарству [15, с. 714].

Із необхідності грошового обігу для господарства випливає питання про цінність грошей. На думку М. Туган-Барановського, центральною проблемою в

теорії грошей є питання їх цінності. Якщо у зазначеному пункті теорії існують неясності, то "всі її подальші висновки будуть хиткими та невизначеними". Як відзначив М. Туган-Барановський, у сучасній йому економічній науці не існує загальноприйнятої теорії цінності грошей. Натомість є дві теорії, що конкурують між собою: кількісна і товарна, однак, на думку вченого, до визначення цінності грошей не можна застосувати жодну з них. Критично розглядаючи ці теорії, він визначив вади і переваги кожної, а також запропонував власну теорію цінності грошей, яку назвав кон'юнктурною. Крім того, М. Туган-Барановський вперше висловив ідею про те, що гроші можуть і мають бути об'єктом державного регулювання. Ця теза згодом стане визначальною у науковій спадщині Дж. Кейнса [15, с. 714].

Головна цінність кон'юнктурної теорії у тому, що зміни цінності грошей зумовлюються не змінами умов попиту і пропозиції окремих товарів, а змінами умов загальної кон'юнктури товарного ринку, тобто загальними умовами товарно-грошового ринку. Далі М. Туган-Барановський стверджує: "до цього часу державна влада майже не ставила перед собою завдання планомірно впливати на цінність грошей. Це стосується і цінності товарів: і у цій галузі суспільна влада, як правило, поводити себе абсолютно пасивно, віддаючи утворення товарних цін на розсуд вільної гри економічних сил. Однак між цінністю товарів і цінністю грошей є принципова відмінність: цінність товару створюється на основі свідомих розцінювань окремих індивідів, чим держава керувати не може, натомість цінність грошей є позасвідомим стихійним продуктом соціальної взаємодії, що повною мірою допускає державне регулювання. Тому завдання планомірної політики грошового обігу, що ставить собі за мету регулювання цінності грошей, не містить у собі нічого неможливого. Для економічної науки на передній план висувається нове завдання величезної практичної значимості - вироблення основ раціональної грошової політики". Отже, М. Туган-Барановський першим із економістів дійшов висновку, що державна грошово-кредитна політика не лише має право на існування, а й стає необхідною у сучасному господарстві. Українському

економісту належить перша аргументація державної політики у сфері грошового обігу, перше передбачення майбутніх проблем, з якими досі стикається світова економіка. М. Туган-Барановський підкреслював важливу роль центрального банку держави, тобто такого центрального закладу, який має у своєму розпорядженні величезні кошти і при здійсненні грошово кредитної політики керується не отриманням зиску, а загальнодержавними інтересами [12, с. 32].

Український економіст наполягав на тому, що однією з найважливіших складових правильності економічної програми має стати активна політика держави і державних органів, спрямована на створення нової грошової системи; використання державного регулювання з метою стимулювання ефективного платоспроможного попиту й інвестиційного процесу. При цьому він наголошував, що влада держави не є безмежною - вона обмежена ринковими силами. Ще задовго до Дж. Кейнса М. Туган-Барановський довів, що гроші мають самостійну цінність, і до них має бути застосована певна регулююча політика [12, с. 33].

Більшість економістів, що досліджували теорію грошей у той період, неприхильно ставилися до паперових грошей, за якими не визнавали самостійної цінності. Натомість М. Туган-Барановський пророкував, що настане час, коли паперові гроші визнаються справжніми грошима, тобто самостійним мірилом цінності. І не за горами той час, коли держава почне втручатися у стихійні процеси, що захоплюють паперові гроші. Також український економіст передбачив, що після Першої світової війни постане нова грошова система паперових грошей. А золото (резерви) зберігатиметься у сховищах центральних національних банків для ведення активної валютної політики, придбання іноземної валюти для експортно-імпортних операцій [13, с. 264].

Вартий уваги і розвиток поглядів М. Туган-Барановського щодо можливості використання паперових грошей як міжнародної валюти. Така можливість існує, на думку вченого, лише за умови, що ця система буде

прийнята всіма країнами і скеровуватиметься відповідними міжнародними угодами [13, с. 265].

Своїми науковими новаторствами М. Туган-Барановський збагатив світову економічну думку, його погляди залишаються актуальними й досі. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що українські вчені внесли значущий вклад як у вітчизняну, так і у світову монетарну і економічну теорію загалом своїми дослідженнями з питань, що стосуються суті грошей, їх функцій, цінності та ролі в економіці та суспільстві, обґрунтували роль грошово-кредитного обігу та його перспективи, довели необхідність державного регулювання грошового обігу, а також пророкували створення єдиної міжнародної валюти [13, с. 251].

Отже, гроші – це загальний еквівалент для всіх видів інших товарів, тобто вони служать засобом вираження вартості товарів. Гроші є специфічним товаром, тому що вони не здатні прямо задовольняти будь-які фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано - через витрачання їх на купівлю різних товарів та послуг.

1.2. Поняття електронних грошей і їх значення для цивільного обігу

Науково-технічний прогрес і розвиток електронно-обчислювальної техніки сприяли появі у провідних зарубіжних країнах автоматизованих електронних апаратів для обробки документів і ведення поточних рахунків клієнтів. Електронні прилади і системи зв'язку для здійснення кредитних та платіжних операцій шляхом передачі електронних сигналів без участі паперових носіїв сприяли виникненню електронних грошей. Термін «електронні гроші» є відносно новим у науковій літературі і часто використовується до широкого спектра різних платіжних інструментів, що ґрунтуються на інноваційних технічних рішеннях у сфері роздрібних платежів. Потреба в такій формі грошей об'єктивно зумовлена посиленням вимог щодо

економічності та зручності грошового обігу тоді, коли його обсяги і суми окремих платежів досягають значних розмірів [1, с. 11].

Усвідомлення феномену електронних грошей в Європі на офіційному рівні відбулося в 1994 році. З того часу з'явилася ціла низка документів міжнародних банківських установ, які вважали за необхідне здійснювати постійний моніторинг відповідних систем, обмін інформацією та прийняття політичних рішень з метою збереження цілісності платіжних систем європейських держав. Одне з поширених «технічних визначень» поняття «електронні гроші» наведене в Глосарії термінів, які використовують у платіжних і розрахункових системах, оприлюдненому в 2001 році Банком міжнародних розрахунків: «електронні гроші - це вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіпова картка або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера» [2, с. 158]. Згідно з визначенням Європейського центрального банку, «електронні гроші» у широкому розумінні - це електронне збереження грошової вартості на технічному пристрої, яка може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не лише емітента, але й інших суб'єктів, і яка не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення транзакцій, а функціонує як інструмент передоплати на пред'явника [3]. Правове визначення терміну електронні гроші для країн Європейського Союзу міститься у Директиві Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/110 ЄС про започаткування та здійснення діяльності емітентів електронних грошей, а також пруденційний нагляд за такою діяльністю від 16.09.2009 року. В Директиві електронні гроші визначено як грошова вартість, що являє собою вимогу до емітента і яка: а) зберігається на електронному пристрої; б) емітується під час отримання грошових коштів у вартісному розмірі не меншому, ніж емітована грошова вартість; в) приймається як засіб платежу підприємствами, іншими ніж емітент [4].

Отже, можна стверджувати, що електронні гроші мають три основні складові - це юридична, економічна і технічна. З юридичної точки зору, електронні гроші - це безстрокові грошові зобов'язання емітента на

пред'явника в електронній формі, випуск в обіг яких здійснюється емітентом як після отримання грошових коштів у розмірі, не меншому від обсягу зобов'язань, прийнятих на себе емітентом, так і у формі емітованої грошової вартості. Обіг грошових зобов'язань здійснюється шляхом поступки права вимог до емітента і породжує зобов'язання останнього в розмірі пред'явлених електронних грошей. З економічної точки зору, електронні гроші - це платіжний інструмент, який поєднує властивості як готівкових грошей, так і традиційних платіжних інструментів (чеків, переказів, банківських карток тощо). З готівкою їх поєднує можливість здійснення платежів поза банківською системою; з традиційними платіжними інструментами - можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі через рахунки, що відкриті в банківських установах. Відповідно до технічної складової електронних грошей, виокремлюють дві головні групи електронних грошей: перша - цифрові гроші, до яких належать смарт-картки (smart cards), або електронні гаманці (e-purses). Усі вони мають вмонтований мікропроцесор із відповідним грошовим еквівалентом, записаним на ньому в результаті передоплати. Друга група: віртуальні гроші, що зберігаються в електронній мережі (network money), які зберігають грошову вартість у пам'яті комп'ютерів на жорстких дисках і являють собою різноманітне програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюють переказ коштів через електронні комунікаційні мережі, зокрема через Інтернет. Дослідження основних переваг та недоліків використання електронних грошей подано в таблиці 1.1 [1, с. 12].

Таблиця 1.1

Переваги та недоліки використання електронних грошей [1, с. 12]

Переваги використання електронних грошей	Недоліки використання електронних грошей
1. Анонімність платежів як фізичними так і юридичними особами	1. Ризики шахрайства
2. Швидкість, зручність, економічність платежів, підлягають контролю з боку банків за оборотом після емісії	2. Зняти готівку без комісії не можна
3. Не має потреби інкасувати значні обсяги готівки	3. Відсутність нарахованих % за зберігання грошей на рахунках
4. Економія витрат на виготовлення, збереження,	4. Доступ обмежується фізично програмно-

перерахування, сортування, пакування, перевезення тощо	технічними засобами в роздрібній сфері
5. Електронні гроші, як правило, не можна витратити, якщо ці гроші викрадено або втрачено	5. Обмеження обігу визначено законами та постановами НБУ
6. Після втрати, викрадення або знищення, одразу попередивши про це банківську установу, можна отримати нові електронні гроші з відновленням первісного балансу	6. Не підлягають виплаті фондом гарантування вкладів фізичних осіб
7. Можливість здійснювати мікроплатежі в торгово-сервісній мережі	-
8. Можливість отримати мікрокредити на споживчі цілі	-

Але не потрібно плутати електронні платіжні системи Internet з банківським сервісом у формі електронного банку або Інтернет - банкінгу, що вважаються звичайною послугою, яку банк надає клієнту для зручності користування власним рахунком. Електронні платіжні системи в Інтер- неті формують новий ринковий сектор - ринок віртуальних грошей. Емісію та обіг електронних грошей організовують за допомогою спеціальної системи електронних платежів. Останню не слід ототожнювати з терміном «електронна платіжна система». Система електронних грошей являє собою модель із набором підсистем, що дозволяють електронній вартості переміщуватися під контролем системного адміністратора, який контролює безпеку створення, обігу та знищення в рамках системи. Модель системи електронних грошей складається з трьох окремих операційних сфер [5, с. 84]:

- 1) сфери взаєморозрахунків, у якій фінансові інститути, клірингові палати і центральний банк здійснюють регулювання міжбанківських фінансових зобов'язань, що виникають у результаті транзакцій електронних грошей;
- 2) емісійно-еквайрингової сфери, у якій визначають структуру емісії та еквайрингу електронної вартості;
- 3) галузі використання (роздрібної сфери), у якій фактично електронна вартість переміщується між користувачами.

У цій сфері здійснюються:

- а) переміщення вартості від емітента до користувачів;
- б) переміщення вартості між користувачами;
- в) переміщення вартості від користувачів до емітента або еквайрера.

Слід зазначити, що електронні гроші всіх відомих систем є наперед оплаченими і, таким чином тісно пов'язаними з грошима центральних банків. Використання електронних грошей породжує ряд важливих питань.

Поняття «електронний платіжний засіб» закріплено в п. 1.14 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи», під яким розуміють платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [6, ст. 1].

Під спеціальним платіжним засобом слід розуміти платіжну картку, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунка платника або банку, а також інші операції, установлені договором. Отже, віднести електронні гроші до електронних платіжних засобів ми також не можемо, тому що при використанні електронних грошей ми їх можемо не прив'язувати до банківського рахунку, на відміну від здійснення грошових переказів за допомогою електронних платіжних засобів.

Щодо поняття «засіб платежу», як наголошувалося вище, його дефініція не закріплена в законодавстві України, проте в науковій літературі визначено засіб платежу як одну з основних функцій грошей, суть якої полягає в тому, що гроші розглядалися як засіб покриття боргових зобов'язань [5, с. 57]. Це означає, що товари безпосередньо продаються не за гроші, а під боргові зобов'язання покупця. Тобто товар надходить у розпорядження покупця раніше, ніж гроші до продавця.

Як бачимо, відповідно до легального поняття електронних грошей, за своєю цивілістичною природою вони є грошовим зобов'язанням, яке виникає

на підставі цивільно-правового договору, домовленості двох сторін, за якою одна сторона фізична особа чи суб'єкт господарювання виявила бажання обміняти готівкові або безготівкові гроші на електронні гроші. Саме воля фізичної особи чи суб'єкта господарювання, а не власне волевиявлення емітента, на відміну від емісії гривні як законного платіжного засобу в Україні, виключне право на введення в обіг якої належить Національному банку України, є головною умовою випуску електронних грошей. Чому електронні гроші сьогодні розглядаються як грошове зобов'язання можна спробувати пояснити за допомогою історичної аналогії з іншими видами грошей: у свій час банкноти також розглядалися як зобов'язання, які підлягають оплаті металевими монетами, а безготівкові гроші - як зобов'язання, які погашаються металевими або паперовими грошима [1, с. 13]. Можливо, з часом будуть внесені зміни в законодавство України і Національний банк України зможе проводити емісію електронних грошей як однієї з форм грошей. Як засіб платежу, електронні гроші поєднують у собі властивості як готівкових, так і безготівкових грошей.

Так, можливість здійснення операції поза банківською системою поєднують електронні гроші з готівкою, а здійснення розрахунків у безготівковій формі через віртуальні рахунки - із безготівковими грошима [1, с. 14].

Так, користувач, який придбав електронні гроші в обмін на готівкові або безготівкові гроші, є володільцем електронних грошей. З точки зору цивільного права, на думку І. В. Спасибі-Фатєєвої, він виступає кредитором у зобов'язанні, в якому користувач поступається правом вимоги торговцю (суб'єкту господарювання, зареєстрованому відповідно до законодавства України, який на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом з розрахунків, приймає електронні гроші як засіб платежу за товари [8, с. 167]) до боржника, банка-емітента (емітент - банк-резидент, що здійснює випуск електронних грошей і бере на себе зобов'язання з їх погашення [8, с. 172]). У цьому випадку право вимоги виражене саме електронними грошима, тобто виникають цивільні

правовідносини, в яких відбувається класична заміна кредитора у зобов'язанні, що передбачено ст. 512 ЦК України [4, ст. 512]. До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі та на умовах, що існували на момент переходу цих прав.

Переказ електронних грошей між споживачами передбачає заміну кредитора у зобов'язанні та постійну передачу прав грошової вимоги від одного кредитора до іншого аж до моменту їх погашення. Далі торговець, який став кредитором шляхом відступлення йому права вимоги користувачем електронних грошей, може звернутися до емітента, який зобов'язаний здійснювати погашення випущених ним електронних грошей на вимогу пред'явника. Цей обов'язок для емітента закріплений п. 4.1 Положення [9, п. 4]. Погашення електронних грошей відповідно до Положення - це операція з вилучення електронних грошей з використання з одночасним наданням їх пред'явникові готівкових або безготівкових коштів. Крім того, Положенням передбачено, що емітент може здійснювати погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами - фізичними особами, готівковими коштами через операційну касу або шляхом переказу на банківський рахунок пред'явника, а здійснювати погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами - суб'єктами господарювання, торговцями, агентами, виключно шляхом переказу на їх банківські рахунки. До того ж суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як платіж за товари, роботи та послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними товарів, придбаних за електронні гроші відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [14].

Як зазначає Михальський Ю.А., електронні гроші мають особливості, які суттєво відрізняють їх від безготівкових грошей. По-перше, на відміну від безготівкових грошей, електронні гроші не є універсальним засобом платежу і приймаються виключно користувачами відповідних платіжних систем. По-друге, емітентом грошей є виключно НБУ, тоді як емітентами електронних

грошей виступають відповідні банківські установи. По-третє, обіг електронних грошей не є необмеженим, він допускається за чітко визначеними правилами і в чітко визначеній сфері. По-четверте, майнова цінність електронних грошей забезпечується передплаченими готівковими чи безготівковими грошима (на відміну від реальних грошей, цінність яких проголошена законом). По-п'яте, власники електронних грошей мають права грошової вимоги до банку-емітента, який зобов'язаний ці вимоги погашати, зокрема і безготівковими грошима. По-шосте, на відміну від безготівкових коштів, внаслідок переказу електронних грошей їх одержувач набуває право грошової вимоги до того ж суб'єкта (емітента), що й платник. По-сьоме, електронні гроші по-гашаються безготівковими (як і готівковими) грошима. Причому електронні гроші існують у рамках однієї платіжної системи і не здатні до переведення їх в інші платіжні системи у незмінному вигляді [10, с. 183-184].

Електронні гроші мають особливості, які суттєво відрізняють їх від безготівкових грошей. По-перше, на відміну від безготівкових грошей, електронні гроші не є універсальним засобом платежу і приймаються виключно користувачами відповідних платіжних систем. По-друге, емітентом грошей є виключно НБУ, тоді як емітентами електронних грошей виступають відповідні банківські установи. По-третє, обіг електронних грошей не є необмеженим, він допускається за чітко визначеними правилами і в чітко визначеній сфері. По-четверте, майнова цінність електронних грошей забезпечується передплаченими готівковими чи безготівковими грошима (на відміну від реальних грошей, цінність яких проголошена законом). По-п'яте, власники електронних грошей мають права грошової вимоги до банку-емітента, який зобов'язаний ці вимоги погашати, зокрема і безготівковими грошима. По-шосте, на відміну від безготівкових коштів, внаслідок переказу електронних грошей їх одержувач набуває право грошової вимоги до того ж суб'єкта (емітента), що й платник. По-сьоме, електронні гроші по-гашаються безготівковими (як і готівковими) грошима. Причому електронні гроші існують

у рамках однієї платіжної системи і не здатні до переведення їх в інші платіжні системи у незмінному вигляді [11, с. 38].

На думку Шимон С., електронні гроші за своєю цивільно- правовою природою подібні з правом вимоги до банку-емітента про погашення електронних грошей, правом грошової вимоги до банку-емітента [11, с. 39]. Погашення електронних грошей здійснюється шляхом обміну їх на готівкові чи безготівкові гроші (ст. 15.1, ст. 15.4 Закону про платіжні системи) [6, ст. 15]. В той же час, електронні гроші відрізняються і від права вимоги, а правовідносинам з їх використання та погашення притаманні деякі риси правовідносин з надання фінансових послуг.

Розглянемо основні відмінності електронних грошей від права вимоги.

По-перше, електронні гроші визначено в законі як «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої» (ч. 1 ст. 15 Закону про платіжні системи). Звісно, «зберігання» не прийнятне щодо права вимоги. Нагадаємо, що й традиційні гроші належать до об'єктів цивільних правовідносин саме тому, що мають номінальну вартість внаслідок встановленого законом обов'язкового курсу; об'єктом, як правило, є не самі банкноти чи монети, а вартість, яку вони виражають [6, ст. 15].

По-друге, згідно із законом електронні гроші є засобом платежу. З тієї відмінністю, що сфера їх використання обмежена: юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємництва не в змозі здійснювати платежі електронними грошима (а лише отримують платежі від споживачів товарів, робіт та послуг); дозволяється випуск електронних грошей, номінованих виключно в гривні; не допускається використання послуг міжнародних систем електронних платежів, які не погодили з НБУ свої правила використання електронних грошей; держатель електронних грошей використовує їх для оплати товарів (послуг) досить широкого кола, але в жодному разі одержувачем таких грошей не буде емітент. Тоді як право вимоги не має якості засобу платежу [6, ст. 15].

По-третє, електронні гроші з'являються внаслідок «випуску» їх банком. Емітентами електронних грошей виступають комерційні банки; емісія

здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. І банк не в змозі випустити електронні гроші на суму, яка перевищує суму отриманих ним грошових коштів.

По-четверте, сам процес обігу електронних грошей подібний до обігу грошей. Емітовані електронні гроші зберігаються в електронному гаманці, який відповідно до Правил Національної системи масових електронних платежів є платіжним додатком платіжної карт-ки, кошти за операціями з яким обліковуються на консолідованому картрахунку емітента, і який дозволяє його держателю в межах встановленого ліміту виконувати платіж за товари (послуги) без уведення персонального ідентифікаційного номера. Отже, електронний гаманець уподібнений до рахунку; рух коштів по електронному гаманцю обліковується подібно до обліку на рахунку клієнта банку; платіж здійснюється шляхом переказу електронних грошей з гаманця держателя-платника до гаманця одержувача [6, ст. 15].

По-п'яте, електронні гроші можуть бути анонімними і використовуватися неодноразово (кілька разів передаватися від одного суб'єкта до іншого), що виключається стосовно права вимоги, яке як суб'єктивне цивільне право завжди ідентифіковане.

По-шосте, відомо, що банк зобов'язаний погасити електронні гроші, які ним емітовані, на вимогу користувача – власника гаманця, але цей обов'язок банку виникає, насамперед, внаслідок пред'явлення грошей користувачем (ст. 15.1 Закону про платіжні системи). Якщо вважати електронні гроші правом вимоги, то з термінологічної точки зору це б означало, що користувач має «право вимоги на погашення права вимоги», що нелогічно, бо користувач має право вимагати погашення електронних грошей шляхом обміну їх на готівкові чи безготівкові. Крім того, такий обов'язок банку настає внаслідок того, що електронні гроші надійшли до електронного гаманця користувача, тобто він став їх власником. Обов'язок банку видати гроші пред'явникові електронних грошей за природою схожий до обов'язку банку видати гроші на вимогу

вкладника, власника рахунку; він виконується за рахунок тих коштів, які внесені користувачами в момент емісії електронних грошей [6, ст. 15].

По-сьоме, майнова цінність електронних грошей забезпечується готівковими чи безготівковими грошима, які банк приймає від користувачів у момент емісії електронних грошей, надаючи їм силу платіжного засобу, що використовується для розрахунків поза межами банківської системи. Гарантованість їхньої цінності пов'язана з обмеженнями щодо випуску електронних грошей – він не може перевищувати суму внесених (передплачених) коштів. Електронні гроші мають майнову цінність самі по собі, оскільки є «передплаченими» грошима, які для зручності обігу «знерухомлюються», в момент емісії переводяться в електронний вигляд, що забезпечує їм незрівнянну з класичними грошима зручність та швидкість обігу [11, с. 40].

У зв'язку з цим найкраще, на нашу думку, відображає природу електронних грошей платіжна система «Інтернет. Гроші», де вони йменуються як «електронний еквівалент грошових коштів», який відображається в облікових записах, що визначають суми грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні користувача [11, с. 40].

Тому, по-восьме, важливим є те, що «творцем» такого електронного еквіваленту коштів є банк-емітент, саме тому вони приймаються в якості платіжного засобу далеко не всіма суб'єктами цивільних правовідносин. Причому, на відміну від звичайних грошей, електронні гроші в різних платіжних системах не є однорідними.

По-дев'яте, майнове право вимоги є строковим, тоді як електронні гроші не обмежені строком; при їх пред'явленні емітентові, вони мають бути погашені ним, незалежно від часу емісії.

По-десяте, електронні гроші не мають такої ж сили як готівка чи безготівкові кошти, бо вони не є законним засобом платежу. З позиції деяких науковців вони не є формою грошей, яка опосередковує остаточні розрахунки, а практично виступають засобом обміну, що передбачає подальший розрахунок

у традиційних грошах. Тому на сьогодні існує певна правова невизначеність з приводу характеру і типу зобов'язань, виконання яких здійснюється за допомогою електронних грошей.

Таким чином, поняття «електронні гроші» визначається як [10, с. 185]:

- одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовими зобов'язаннями емітента;
- умовна назва грошових засобів, коштів, які використовуються їх власниками в електронній системі банківських послуг, для безготівкових платежів і розрахунків через СЕП (системи електронних платежів);
- схема безготівкових розрахунків, яка охоплює банки, підприємства роздрібною торгівлі і побутових послуг, що забезпечує громадянам можливість з віддалених терміналів надсилати до своїх банків розпорядження про оплату товарів і послуг; розрахунки здійснюються за допомогою комп'ютерної мережі, систем зв'язку із використанням засобів кодування інформації та її автоматизованої обробки без використання таких традиційних засобів платежу, як готівкові гроші і чеки;
- умовна назва грошових засобів, які використовуються їх власниками в електронній системі банківських послуг. Фактично, це кредитні гроші, що обертаються не за допомогою паперових носіїв, а через запровадження до сфери розрахунків комп'ютерної техніки і сучасних систем зв'язку;
- електронне збереження грошової вартості за допомогою технічного пристрою, який використовується для здійснення платежів на користь емітента та інших суб'єктів, не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для таких платежів (діє як передоплатний інструмент для пред'явника);
- цифрова готівка в електронній формі, яка використовується в мережевих розрахунках та являє собою електронні купюри у вигляді сукупності двоїчних кодів, існуючих в тому чи іншому носії.

З наведених визначень випливає, що електронні гроші є фактичними замінниками готівкової форми грошей (законними засобами платежу), які використовуються для платежів, без використання банківських рахунків, і обміну на готівкові гроші та зберігаються на спеціальних носіях і використовуються за допомогою спеціальних технічних пристроїв.

У 2003 році Національний банк України створив Національну платіжну систему «Український платіжний простір» (НПС ПРОСТІР) - внутрішньодержавну банківську багатоемітентну платіжну систему, в якій розрахунки здійснюються електронними грошима у формі смарт-карток. Проте значного поширення НПС «ПРОСТІР» не набуло насамперед через технічну недосконалість: у цій системі протягом тривалого часу використовувалися лише чипові картки, які містили вбудований мікрокомп'ютер із картковою операційною системою, тоді як у мережі Інтернет можна було скористатися послугами платіжних систем, які пропонували багатофункціональні електронні гроші, що приймалися як платіжний засіб іншими, ніж емітент, особами і якими можна було без особливих проблем розрахуватися в мережі Інтернет. Саме ці платіжні системи впевнено завоювали фінансовий ринок електронних грошей в Україні [10].

За даними Національного банку України, платіжними системами, з використанням яких здійснюються операції з електронними грошима, є: «FORPOST», MasterCard, «Максі», Visa, ПРОСТІР, «ГлобалМані», «ЕЛЕКТРУМ»[8].

Ринок електронних грошей в Україні характеризується нерівномірністю поширення. Пропозиція електронних грошей залежить від багатьох факторів, які можуть стримувати їх розвиток: стимулів для споживачів, торговців, емітентів та посередників при їх використанні. Так, легкість використання пристроїв, на яких зберігаються електронні гроші, конфіденційність та безпека розрахунків будуть позитивно впливати на прагнення споживачів використовувати електронні гроші. Але головним фактором виступає готовність населення прийняти нові технології. Очевидно, що важливою

стримуючою причиною використання електронних грошей, в Україні, є вкорінена звичка до використання готівки у роздрібних платежах. Щоб почати їх використовувати у більшій мірі, людям необхідно мати більше впевненості та довіри до інноваційних платіжних засобів [7, с. 83].

Отже, як і інші форми сучасних грошей, електронні гроші є за своєю природою кредитними – зобов'язаннями банку, який їх випустив, розрахуватись при погашенні із їх користувачем (власником) традиційними формами грошей. Вони виконують такі ж функції, що й інші форми, а питання щодо кількості, походження і змісту їхніх функцій носять також дискусійний характер і залежить від поглядів науковців чи бачень різних наукових шкіл. Інтересам центрального банку, банківських установ і держави в цілому відповідає створення в Україні правової основи для гарантування того, щоб емітенти електронних грошей були надійними, а системи розрахунків електронними грошима - безпечними та ефективними. Важливо також, щоб законодавство гарантувало рівні умови для провайдерів різних видів електронних грошей. Прогнозування розвитку електронних грошей в Україні є складною справою. Водночас очевидно, що електронні гроші, з'явившись на ринку, вже не здадуть свої позиції і, долаючи перешкоди, утвердяться на ньому назавжди. Найпопулярнішими в Україні є вид електронних грошей, що відтворює грошову вартість, яка за допомогою програмного забезпечення зберігається в пам'яті комп'ютерів чи інших пристроїв. Розрахунки такими електронними грошима відбуваються з використанням телекомунікаційних мереж, здебільшого відкритої мережі Інтернет.

1.3 Становлення та розвиток правового регулювання обігу електронних грошей в Україні

Відсутність єдності в наукових поглядах на питання фінансово-правової сутності електронних грошей відбивається на їх нормативному регулюванні. Питання щодо закріплення фінансово-правової сутності електронних грошей у

нормативних актах має вирішальне значення, оскільки від цього залежить подальший розвиток фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей. У країнах, де електронні гроші визнані як грошова вартість, що зберігається на електронних пристроях (наприклад, у країнах ЄС), фінансово-правове регулювання розвивається шляхом нормативного встановлення методів такого регулювання - передбачення ліцензування емітентів таких грошей, встановлення вимог щодо мінімального розміру їх уставного капіталу, передбачення фінансової відповідальності за недотримання цих вимог тощо. У країнах, де до електронних грошей підходять як до форми зобов'язань, фінансово-правове регулювання їх обігу має рекомендаційний характер [17, с. 16].

Українським урядом протягом тривалого часу ні електронним грошам, ні правовому регулюванню їх обігу уваги не приділялося. У 2003 році Національний банк України створив Національну платіжну систему «Український платіжний простір» (НПС ПРОСТІР) - внутрішньодержавну банківську багатоемітентну платіжну систему, в якій розрахунки здійснюються електронними грошима у формі смарт-карток. Діяльність цієї системи врегульовувалася, з одного боку, нормами Закону України «Про національний банк України» від 20.05.1999 № 679-X [18], Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [19], Закону України «Про державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III [20], а з іншого - блоком локальних нормативних актів, виданих Національним банком України, що врегульовували внутрішні питання функціонування НПС ПРОСТІР (Постанова Правління Національного банку України від 15.06.2017 № 53 «Тарифи на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України, який виконує функції Платіжної організації, Центрального маршрутизатора і розрахунково-клірингового центру, розрахункового банку Національної платіжної системи «Український платіжний простір» [21]). Проте значного поширення НПС «ПРОСТІР» не набуло, насамперед, через технічну недосконалість: у цій системі протягом

тривалого часу використовувалися лише чипові картки, які містили вбудований мікрокомп'ютер із картковою операційною системою, тоді як у мережі Інтернет можна було скористатися послугами WebMoney Transfer, Limonex, UkrMoney, Яндекс.Деньги та інших платіжних систем, які пропонували багатофункціональні електронні гроші, що приймалися як платіжний засіб іншими, ніж емітент, особами і якими можна було без особливих проблем розрахуватися в мережі Інтернет. Саме ці платіжні системи впевнено завоювали фінансовий ринок електронних грошей в Україні [10, с. 184].

Ситуація правової невизначеності обігу електронних грошей в Україні була вигідною для міжнародних платіжних систем, оскільки дозволяла їм встановлювати власні «правила гри». Протягом тривалого часу ТОВ «Українське Гарантійне Агентство», яке було представником міжнародної системи електронних платежів (далі - МСЕР) WebMoney в Україні, наполягало, що електронні гроші є інформаційною технологією передачі зобов'язань, а оскільки правові основи забезпечення зобов'язань закріплено у ст. 190, ч. 1 ст. 509, п. 1 ч. 1 ст. 512, ч. 3 ст. 656 Цивільного кодексу України, то додаткового правового регулювання випуск та обіг електронних грошей не вимагає [7, ст. 190]. Оскільки законодавець не застосовував жодних кроків для зміни ситуації, залишається припустити, що він підтримував таку ж позицію, завдяки чому міжнародні платіжні системи та їх електронні гроші захопили переважну частину фінансового ринку електронних грошей в Україні.

Лише в 2008 р. Національним банком України було прийнято Постанову № 178, якою затверджувалося Положення про електронні гроші (далі - Постанова № 178) [22]. Зазначене положення було розроблено з урахуванням норм Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського союзу 2000/46/ЄС «Про діяльність установ у сфері електронних грошей і пруденціальний нагляд за ними» [23]. Але, попри розроблені норми Постанови № 481, зазначена Директива не стала еталоном: для емітентів електронних грошей в Україні встановлювалися вимоги, жорсткіші, ніж це передбачалося в нормах європейського законодавства (право емісії електронних грошей

надавалося виключно банкам, сума електронних грошей на одному електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача, та сума однієї трансакції в системах електронних грошей не повинна була перевищувати 5000 гривень; банк-емітент зобов'язаний був узгоджувати з Національним банком України правила системи електронних грошей тощо). Подібний підхід не був новаторським - в багатьох країнах ЄС при імплементації норм Директиви 2000/46/ЄС до емітентів електронних грошей встановлювалися жорсткіші вимоги, ніж це було передбачено в нормах Директиви 2000/46/ЄС, з метою забезпечення прав користувачів електронних грошей (Латвія, Греція) [23].

Подальший розвиток європейського законодавства щодо регулювання обігу електронних грошей (прийняття Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2009/110/ЄС «Щодо започаткування та здійснення діяльності установами - емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60 ЄС та 2006/48 ЄС та скасовує Директиву 2000/46/ЄС») зумовило реформування українського законодавства щодо обігу електронних грошей. 04.11.2010 було прийнято Постанову Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей», якою затверджено нове Положення про електронні гроші № 481 (далі - Постанова № 481) [24]. Відповідно до цього Положення, банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей та банк, що є членом/учасником міжнародної платіжної системи і внесений Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та має здійснювати випуск електронних грошей на території України, зобов'язаний узгодити з Національним банком правила використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей [24].

Отже, український законодавець допустив величезну помилку: не закріпивши у законодавчому акті фінансово-правової сутності електронних

грошей, видав ряд нормативних актів локального характеру, які врегульовують емісію та обіг електронних грошей в Україні, внаслідок чого було створено підґрунтя для обігу в країні нефіатних електронних грошей. Так, згідно з офіційними даними Національного банку України, на сучасному етапі узгоджені у встановленому порядку правила обігу таких електронних грошей: Максї (емітент - ПАТ «Альфабанк»), MoneXu (емітент - FidoBank), ПРОСТІР (емітенти - 59 банків: Поліком- банк, ТрастБнк, Банк Михайлівський та ін.), MasterCard (емітент - АльфаБанк, При- ватбанк, ВостокБанк, PINbank тощо), Visa (емітент - Украсобанк, Банк Південний), GlobalMoney (емітент Ощабанк) [25, с. 192]. Усі інші електронні гроші, що перебувають в обігу в мережі Інтернет (M-Pesa, Visa Cash, Octopus, Chip-knip, QIWI, WebMoney тощо), на території України визнаються нефіатними грошима (фіатні гроші - гроші, номінальна вартість яких встановлюється та гарантується державою незалежно від вартості матеріалу, з якого гроші виготовлені, що функціонують як платіжний засіб на підставі державних законів, що зобов'язують приймати їх за номіналом; нефіатні гроші - гроші, що функціонують у недержавних платіжних системах або обіг яких не врегульовується нормативними актами держави [25, с. 193]).

Водночас, незважаючи на те, що нефіатні гроші перебувають в обігу на території України без відповідних правових підстав, українці користуюся ними - електронні гроші систем Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI Wallet, Wallet one/Єдиний кошелєк міцно увійшли у життя українського суспільства, завоювавши значний сегмент фінансового ринку електронних грошей: наприклад, лише WebMoney займають до 60 % українського фінансового ринку електронних грошей, тому зосередимо на них особливу увагу як на показовому прикладі.

WebMoney (WMB) є електронними грошима міжнародної системи розрахунків WM Transfer Ltd. На офіційному сайті WM Transfer Ltd не вказана ні юрисдикція цієї компанії, ні власники, визначається лише компанія, що управляє, - «Міжнародна адвокатська компанія UAB «DEED BALTIC»,

zareestrowana u m. Wilynius (Litwa) [26]. Prote tehnicna pidtrimka ta rozroblennja programnogo zabezpechennja cijej kompaniji roztaшовani v m. Moskwa (Rosijська Federaцija). Krim toho, v sistemі WebMoney funkцionують різні типи гаманців залежно від номінування титульних знаків, які зберігаються в гаманці (U-гаманець (WMU)- гривня, R-гаманець (WMR) - російський рубль, Z-гаманець (WMZ) - долар США, E-гаманець (WME) - євро і т. ін.), і щодо кожного типу гаманця діють окремі гаранті, що є юридичними особами, zareestrowanymi v різних країнах (гарантом WMU є ТОВ «Агентство Гарантій» (Україна), гарантом WMR - ООО «ВМР» (Російська федерація), гарантом WMZ - компанія Amstar Holdings Limited (Ірландія), гарантом WME - компанія WebMoney Europe LTD (Великобританія) тощо). Web Money розпочала свою роботу в 1998 році, зайняла вагоме місце в обігу електронних грошей у мережі Інтернет і завоювала довіру клієнтів у всьому світі, в тому числі і в Україні [26].

Незважаючи на те, що в листопаді 2015 року WebMoney отримала європейську ліцензію FCA (Financial Conduct Authority) (гарантом закріплено WebMoney Europe Ltd) на емісію електронних грошей в країнах ЄС, внаслідок чого гаманці, що використовуються в її системі та титульні знаки, що зберігаються у гаманці, відповідно до законодавства ЄС отримали статус електронних грошей [28], WebMoney не поспішала узгоджувати правила обігу електронних грошей в Україні з Національним банком України. Така ситуація створювала правову прогалину: з одного боку, діяльність WebMoney щодо обігу електронних грошей не була узгоджена з регулятором, тому і Національний банк України, і Державна фіскальна служба України відстоювали позицію, що WebMoney не має права на здійснення діяльності в Україні [26]. Проте, з іншого боку, вимога щодо обов'язкового узгодження правил використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей, по-перше, була встановлена із запізненням (на момент її встановлення електронні гроші системи WebMoney функціонували в Україні більше 10 років), а по-друге, закріплювалася Поста-новою Національного банку України, а не законом та фактично мала рекомендаційний характер.

Крім того, донедавна прямої заборони обігу WebMoney не було - законодавець усвідомлював, що на сучасному етапі жодним чином вплинути на користувачів цієї електронної системи неможливо. Своєрідною спробою боротьби з обігом нефіатних електронних грошей було внесення змін до Кримінального кодексу України: у ст. 200 була закріплена відповідальність за незаконні дії з електронними грошима та обладнанням для їх виготовлення [27, ст. 200], проте до відповідальності можливо було притягнути лише тих осіб, які займалися обміном електронних грошей на готівкові гроші, а виявити тих, хто використовував електронні гроші для фінансово-господарських або інших операцій у мережі Інтернет було неможливо. Тому Національний банк України пішов іншим шляхом: 07.11.2016 року до банків та інших учасників платіжного ринку було розіслано телеграму № 57-0002/90626, відповідно до якої було заборонено користуватися електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one («Єдиний гаманець») [28].

Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», електронні гроші - одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [27, с. 105].

Ознаками електронних грошей є таке:

1. Електронні гроші є одиницями вартості.

Електронні гроші мають майнову цінність, оскільки є «передплаченими» грошима, які для зручності обігу «знерухомлюються», в момент емісії переводяться в електронний вигляд, що забезпечує їм незрівнянну з класичними грошима зручність та швидкість обігу [29]. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Відповідно до п. 2 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010, емітент зобов'язаний забезпечити, щоб сума випущених ним електронних грошей не перевищувала суми отриманих ним від

користувачів та агентів (крім агента з поповнення) готівкових або безготівкових коштів та суми отриманих агентом з поповнення готівкових коштів, які мають бути перераховані емітенту. Емітент зобов'язаний визначати суму електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, з урахуванням таких вимог [24, п. 2]:

- сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 4000 гривень;
- сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 14000 гривень.

Користувачі мають право використовувати електронні гроші для здійснення розрахунків за допомогою електронного пристрою, який поповнюється і перебуває в розпорядженні користувача, в сумі до 62 000 гривень протягом календарного року. До розрахунку цієї суми не включаються електронні гроші, погашені на вимогу користувача протягом календарного року.

2. Електронні гроші є засобом платежу.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», суб'єкти господарювання та фізичні особи мають право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг [6].

У ст. 192 ЦК України передбачено, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України - гривня. Тому банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні, для використання на території України. (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Слід зазначити, що електронні гроші не є універсальним засобом платежу і приймаються виключно користувачами відповідних платіжних систем [7, ст. 192].

Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач - суб'єкт господарювання має право

використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач - фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам. (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Користувачі - фізичні особи мають право переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам із використанням наперед оплачених карток у сумі до 500 гривень на день та не більше 4 000 гривень протягом одного місяця (п. 3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010) [24].

У Листі Національного Банку України від 26.06.2014 надано роз'яснення стосовно приймання електронних грошей суб'єктами господарювання як оплати за товари, роботи, послуги. Відповідно до пункту 3.5 Положення про електронні гроші в Україні, торговці (суб'єкти господарювання) на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом із розрахунків, мають право приймати від користувачів як засіб платежу за товари електронні гроші, виражені в гривнях [29]. Пунктом 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» встановлено, що суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» товарів, придбаних за електронні гроші. Таким чином, отримані від користувачів електронні гроші торговець має право обміняти на безготівкові кошти у агента з розрахунків або пред'явити до погашення емітенту в обмін на безготівкові кошти, які мають зараховуватися агентом з розрахунків та/або емітентом на власний поточний рахунок торговця, відкритий у банку (за винятком сум електронних грошей, повернутих користувачу відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів»). Отже, здійснюючи продаж товарів, робіт, послуг за електронні гроші, торговці на кінцевому етапі отримують на власний

рахунок у банку безготівкові кошти, які підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства України [6 , ст. 15].

3. Електронні гроші є грошовим зобов'язанням особи, яка їх випускає. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача. Користувач - суб'єкт господарювання має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Користувач - фізична особа має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти (ст. 15 « Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») [6 , ст. 15].

4. Електронні гроші зберігаються на електронному пристрої.

Електронний пристрій - чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей (п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010) [24].

6. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України. Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») [6, ст. 15]. Банк, що є членом/учасником міжнародної платіжної системи і внесений Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та має намір здійснювати випуск електронних грошей на території України з використанням цієї міжнародної платіжної системи, зобов'язаний узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей до здійснення

випуску електронних грошей (Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010) [24].

7. Обіг електронних грошей обмежений певною платіжною системою.

Переказ в Україні може здійснюватися за допомогою внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем. У ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що платіжна система - платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів [6, ст. 1]. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Платіжна організація - юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність згідно з цим Законом та договором. Учасниками платіжної системи в Україні мають право бути банк, що має банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Національного банку України на переказ коштів без відкриття рахунків, які уклали договори з платіжною організацією відповідної системи [30].

Відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру [6, ст. 9]. Порядок такої реєстрації визначено Положенням про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 04.02.2014 № 43 [31].

Отже, аналіз законодавства України дає підставу зробити висновок, що сьогодні в Україні електронні гроші виступають грошовим зобов'язанням на пред'явника в електронній формі, тому що підставою для їх випуску є

цивільно-правовий договір. Крім того, після обміну готівкових або безготівкових грошей на електронні гроші вони зберігають вартість традиційних грошей і тому можуть виступати як засіб платежу. Таким чином, електронні гроші наділені властивістю погашати грошові зобов'язання, які виникли між суб'єктами договірних відносин. розвиток електронних грошей у зарубіжних країнах довів, що з інноваціями у сфері грошового обігу неможливо боротися шляхом заборони, навіть законодавчої, оскільки неможливо відстежити всі операції в мережі Інтернет. Подальший розвиток урегулювання правового статусу електронних грошей в Україні розглядатиметься в наших наступних дослідженнях.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

2.1. Випуск електронних грошей

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» емісія електронних платіжних засобів у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім банків, які здійснюють емісію електронних платіжних засобів для використання в межах цих банків) [6, ст. 14].

Порядок проведення емісії електронних платіжних засобів та здійснення операцій із їх використанням, у тому числі обмеження щодо порядку емісії та здійснення операцій із їх використанням, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Платіжна організація відповідної платіжної системи визначає вид електронного платіжного засобу (крім мобільного платіжного інструменту, реалізованого на програмній основі), що емітується банком, тип його носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на нього в графічному вигляді.

Учасник платіжних систем має право розміщувати на платіжній картці одночасно дві і більше торговельні марки (знаки для товарів і послуг) платіжних систем відповідно до договорів з платіжними організаціями всіх платіжних систем, торговельні марки яких розміщені на платіжній картці. Ці договори мають містити правила виконання операцій з використанням платіжної картки [6, ст. 14].

Електронний платіжний засіб має містити обов'язкові реквізити, які дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента. Банк-резидент - учасник платіжної системи має право емітувати електронні платіжні засоби, що

поряд із платіжним додатком мають нефінансові додатки, які можуть містити ідентифікаційні дані, інформацію про пільги, страхування та іншу інформацію про держателя і дають змогу ідентифікувати їх держателів та обліковувати виконані ними операції із застосуванням цих електронних платіжних засобів у певних системах виплат, надання та обліку послуг, пільг, знижок тощо.

Користувачем електронного платіжного засобу може бути юридична або фізична особа. Електронний платіжний засіб, за допомогою якого можна ініціювати переказ з рахунка користувача, має дозволяти ідентифікувати користувача. Електронний платіжний засіб має відповідати вимогам щодо захисту інформації, передбаченим цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк має право передати електронний платіжний засіб у власність користувача або надати йому в користування в порядку, визначеному договором [6, ст. 14].

Банк та користувач укладають договір щодо порядку та умов використання електронного платіжного засобу. Банк перед укладенням договору зобов'язаний ознайомити користувача з умовами договору про використання електронного платіжного засобу (далі у цій статті - договір), ознайомити з тарифами на обслуговування електронного платіжного засобу та правилами користування електронним платіжним засобом. Банк зобов'язаний забезпечити викладення цієї інформації в доступній формі й розмістити її в доступному для користувача місці, а також надати на його вимогу в письмовій або електронній формі.

Банк зобов'язаний під час видачі електронного платіжного засобу надати користувачеві примірник договору, правил користування електронним платіжним засобом та тарифів банку на обслуговування електронного платіжного засобу.

Національний банк України має право встановлювати обов'язкові умови договору. Банк має право вносити зміни до правил користування електронним платіжним засобом або тарифів на обслуговування електронного платіжного засобу, повідомивши про відповідні зміни користувача у спосіб, передбачений

договором. Банк зобов'язаний надіслати користувачу не пізніше ніж за 30 календарних днів до дати, з якої застосовуватимуться зміни правил користування електронним платіжним засобом або тарифів на обслуговування електронного платіжного засобу, повідомлення про такі зміни. Банк у повідомленні зобов'язаний зазначити, що користувач має право до дати, з якої застосовуватимуться зміни, розірвати договір без сплати додаткової комісійної винагороди за його розірвання. Зміни до правил використання електронного платіжного засобу або тарифів є погодженими користувачем, якщо до дати, з якої вони застосовуватимуться, користувач не повідомить банк про розірвання договору [6, ст. 14].

Банк під час використання користувачем електронного платіжного засобу зобов'язаний інформувати його про випадки підвищеного ризику збитків для користувача і пов'язані із цим обов'язки сторін, що включають будь-які обґрунтовані обмеження щодо способів та місць використання. Користувач зобов'язаний використовувати електронний платіжний засіб відповідно до вимог законодавства України та умов договору, укладеного з емітентом, і не допускати використання електронного платіжного засобу особами, які не мають на це права або повноважень.

Використання електронного платіжного засобу за довіреністю не допускається, крім випадку емісії додаткового електронного платіжного засобу для довіреної особи. Право використовувати електронний платіжний засіб може бути призупинене або припинене емітентом відповідно до умов договору в разі порушення користувачем умов використання електронного платіжного засобу. Призупинення або припинення права користувача використовувати електронний платіжний засіб не припиняє зобов'язань користувача й емітента, що виникли до часу призупинення або припинення зазначеного права.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом

їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача [6, ст. 15].

Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач - суб'єкт господарювання має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач - фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам [6, ст. 15].

Суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату платежу за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними відповідно до Закону України "Про захист прав споживачів" товарів, придбаних за електронні гроші.

Банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України.

Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні, для використання на території України. Банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів [6, ст. 15].

Розглядаючи особливості правового регулювання емісії електронних грошей, варто відмітити, що електронні гроші за своєю цивільно-правовою природою подібні з правом вимоги до банку-емітента. Відповідно до цього, емісія електронних грошей має такі особливості:

По-перше, електронні гроші визначено в законі як «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої» (ч. 1 ст. 15 Закону про платіжні системи). Звісно, «зберігання» не прийнятне щодо права вимоги. Нагадаємо, що й традиційні гроші належать до об'єктів цивільних правовідносин саме тому, що мають номінальну вартість внаслідок встановленого законом обов'язкового курсу; об'єктом, як правило, є не самі банкноти чи монети, а вартість, яку вони виражають.

По-друге, згідно із законом електронні гроші є засобом платежу. З тієї відмінності, що сфера їх використання обмежена: юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємництва не в змозі здійснювати платежі електронними грошима (а лише отримують платежі від споживачів товарів, робіт та послуг); дозволяється випуск електронних грошей, номінованих виключно в гривні; не допускається використання послуг міжнародних систем електронних платежів, які не погодили з НБУ свої правила використання електронних грошей; держатель електронних грошей використовує їх для оплати товарів (послуг) досить широкого кола, але в жодному разі одержувачем таких грошей не буде емітент. Тоді як право вимоги не має якості засобу платежу.

По-третє, електронні гроші з'являються внаслідок «випуску» їх банком. Емітентами електронних грошей виступають комерційні банки; емісія здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. І банк не в змозі випустити електронні гроші на суму, яка перевищує суму отриманих ним грошових коштів.

По-четверте, сам процес обігу електронних грошей подібний до обігу грошей. Емітовані електронні гроші зберігаються в електронному гаманці, який відповідно до Правил Національної системи масових електронних платежів [5] є платіжним додатком платіжної картки, кошти за операціями з яким обліковуються на консолідованому картрахунку емітента, і який дозволяє його держателю в межах встановленого ліміту виконувати платіж за товари (послуги) без уведення персонального ідентифікаційного номера. Отже,

електронний гаманець уподібнений до рахунку; рух коштів по електронному гаманцю обліковується подібно до обліку на рахунку клієнта банку; платіж здійснюється шляхом переказу електронних грошей з гаманця держателя-платника до гаманця одержувача.

По-п'яте, електронні гроші можуть бути анонімними і використовуватися неодноразово (кілька разів передаватися від одного суб'єкта до іншого), що виключається стосовно права вимоги, яке як суб'єктивне цивільне право завжди ідентифіковане.

По-шосте, відомо, що банк зобов'язаний погасити електронні гроші, які ним емітовані, на вимогу користувача – власника гаманця, але цей обов'язок банку виникає, насамперед, внаслідок пред'явлення грошей користувачем (ст. 15.1 Закону про платіжні системи). Якщо вважати електронні гроші правом вимоги, то з термінологічної точки зору це б означало, що користувач має «право вимоги на погашення права вимоги», що нелогічно, бо користувач має право вимагати погашення електронних грошей шляхом обміну їх на готівкові чи безготівкові. Крім того, такий обов'язок банку настає внаслідок того, що електронні гроші надійшли до електронного гаманця користувача, тобто він став їх власником. Обов'язок банку видати гроші пред'явникові електронних грошей за природою схожий до обов'язку банку видати гроші на вимогу вкладника, власника рахунку; він виконується за рахунок тих коштів, які внесені користувачами в момент емісії електронних грошей.

По-сьоме, майнова цінність електронних грошей забезпечується готівковими чи безготівковими грошима, які банк приймає від користувачів у момент емісії електронних грошей, надаючи їм силу платіжного засобу, що використовується для розрахунків поза межами банківської системи. Гарантованість їхньої цінності пов'язана з обмеженнями щодо випуску електронних грошей – він не може перевищувати суму внесених (передплачених) коштів. Електронні гроші мають майнову цінність самі по собі, оскільки є «передплаченими» грошима, які для зручності обігу

«знерухомлюються», в момент емісії переводяться в електронний вигляд, що забезпечує їм незрівнянну з класичними грошима зручність та швидкість обігу.

У зв'язку з цим найкраще, на нашу думку, відображає природу електронних грошей платіжна система «Інтернет. Гроші», де вони йменуються як «електронний еквівалент грошових коштів», який відображається в облікових записах, що визначають суми грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні користувача.

Тому, по-восьме, важливим є те, що «творцем» такого електронного еквіваленту коштів є банк-емітент, саме тому вони приймаються в якості платіжного засобу далеко не всіма суб'єктами цивільних правовідносин. Причому, на відміну від звичайних грошей, електронні гроші в різних платіжних системах не є однорідними.

По-дев'яте, майнове право вимоги є строковим, тоді як електронні гроші не обмежені строком; при їх пред'явленні емітентові, вони мають бути погашені ним, незалежно від часу емісії.

По-десяте, електронні гроші не мають такої ж сили як готівка чи безготівкові кошти, бо вони не є законним засобом платежу. З позиції деяких науковців вони не є формою грошей, яка опосередковує остаточні розрахунки, а практично виступають засобом обміну, що передбачає подальший розрахунок у традиційних грошах. Тому на сьогодні існує певна правова невизначеність з приводу характеру і типу зобов'язань, виконання яких здійснюється за допомогою електронних грошей.

Відповідь на вказане питання залежить від того, яким саме об'єктом вважати електронні гроші. Якщо вважати їх правом вимоги, то всі договори, які передбачають розрахунок електронними грошима, за своєю природою мали б вважатися договорами міни, де продавець товару, виконавець послуги одержують в обмін на свій товар не гроші, а право вимоги до відповідного банку-емітента електронних грошей. Але такий підхід не відповідатиме вищевикладеним ознакам електронних грошей, які виступають в обігу саме засобом платежу.

Більшість науковців, практиків та й, власне, законодавець відстоюють позицію, що електронні гроші як об'єкт є правом вимоги до їх емітента. Таке твердження не викликає заперечень, поки ми розглядаємо їх використання в платіжних системах, оскільки одержувач електронних грошей може погасити їх, пред'явивши емітентові. Однак для ви-значення природи електронних грошей не менше значення має з'ясування специфіки відносин з випуску електронних грошей. Як відомо, емісія відбувається в момент внесення коштів. На підставі внесення коштів користувач одержує електронні гроші; він не стає клієнтом банку, не має відповідного рахунку, не вимагається ідентифікація фізичної особи – користувача. Практично, в момент емісії відбувається продаж банком грошової вартості, яка «втілюється» (фіксується) в електронних грошах, «електронних купюрах», – інформації, записаній на носій (жорсткий диск комп'ютера чи смарт-карту), передання, отримання та захист якої здійснюється через програмне забезпечення; інформація містить характеристику «купюри»: номінал, серійний номер, дату емісії, найменування емітента; вона захищається криптографічним протоколом та підписується електронним підписом емітента. Таким чином, банк приймає звичайні гроші, в обмін на які «видає» (випускає) власний «товар» – «інформацію» (електронну вартість), передає користувачеві, а на першу вимогу пред'явника «повертає» їх до звичної форми (готівкової чи безготівкової).

Електронні гроші мають ознаки і готівкових, і безготівкових грошей, та відзначаються власною специфікою: вони є передплатним фінансовим продуктом, їх емісія є видом фінансової діяльності; вони є безвідсотковими зобов'язаннями емітента, що не передбачає одержання відсотків; вони виступають засобом платежу, розмір якого не перевищує (як правило) розміру отриманої передплати, а переказ не вимагає використання банківського рахунку; цей платіжний засіб приймається в якості оплати різними суб'єктами цивільних правовідносин (відмінними від емітента); в більшості випадків розрахунки електронними грошима є анонімними (не ідентифікованими). Тому

платіж за допомогою електронних грошей, на нашу думку, повинен мати юридичне значення виконання грошового зобов'язання боржником.

На «грошовий» характер електронних грошей вказує і те, що вони виступають засобом платежу, а таку функцію виконують виключно гроші, це не притаманне майновим правам вимоги. Той факт, що об'єктом у цих відносинах є саме гроші, підтверджується й особливою політикою державного регулювання ринку електронних грошей. По-перше, емітентами можуть виступати виключно банківські установи, які мають погодити свої правила з НБУ, який здійснює моніторинг діяльності з випуску електронних грошей, контролює дотримання норм фінансової стабільності, ліквідності та ризиків. Це означає, що держава здійснює контроль за обсягом обороту електронних грошей. По-друге, держава прагне забезпечити відповідний рівень безпеки користувачів електронних грошей, запроваджувати правила функціонування платіжних систем, які відповідають світовим стандартам. І покладає на емітента обов'язок забезпечити запровадження в системі електронних грошей організаційних заходів та використання технічних засобів для запобігання та протидії шахрайству, захисту інформації на всіх етапах випуску та обігу електронних грошей; а також зобов'язує емітента погашати електронні гроші у разі їх пред'явлення.

Хоча варто зазначити, що в законі немає жорсткої вимоги щодо безумовного погашення електронних грошей на першу вимогу пред'явника, що варто було б відобразити в абз. 4 ст. 15.1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», виклавши його в такому формулюванні: «Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний безумовно погашати випущені ним електронні гроші на першу вимогу користувача».

Отже, випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати

випущені ним електронні гроші на вимогу користувача. Суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату платежу за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам. Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні, для використання на території України. Банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів.

2.2. Правовий режим обігу електронних грошей як платіжних засобів

Відповідно до п. 15.2 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України (далі в тексті – НБУ). Основними такими нормативно-правовими актами є Положення про електронні гроші в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 4 листопада 2010 р. № 481, та Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затверджене постановою Правління НБУ від 4 лютого 2014 р. № 43.

Згідно з вимогами ст. 15 зазначеного вище Закону та п. 1.4. гл. 1 Положення про електронні гроші в Україні випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки. Банк має право надавати своїм клієнтам, зокрема шляхом укладення з юридичними особами агентських договорів, такі фінансові послуги у сфері використання електронних грошей:

- розповсюдження електронних грошей;
- здійснення обмінних операцій з електронними грошима;
- надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв;
- приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти.

Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, номінованих лише в гривнях, законодавець називає емітентом, який у подальшому зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача.

Відповідно до п. 2.3. гл. 2 зазначеного вище Положення електронні гроші є випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача або агента. Згідно зі ст. 15 Закону для виконання операційних та інших технологічних функцій, які забезпечують використання електронних грошей, емітент має право залучати інших юридичних осіб – резидентів. Так, п. 5.1 гл. 5 Положення передбачає, що операційні чи інші технологічні функції при здійсненні операцій з електронними грошима може виконувати оператор на підставі договору з емітентом. Тому в разі якщо оператор уклав договір з банком, електронні гроші вважаються випущеними з часу їх завантаження оператором на електронний пристрій користувача або агента (електронний гаманець, пам'ять комп'ютера, наперед оплачена картка багатоцільового використання тощо), який може перебувати фізично як у користувача/агента, так і в приміщенні оператора, залежно від технології обігу інформації щодо права користувача/агента на електронні гроші [3].

Зважаючи на те, що доступ до електронних грошей, які зберігаються в інформаційному вигляді, здійснюється за допомогою електронного пристрою, виникає потреба в розкритті поняття останнього. НБУ під електронним пристроєм розуміє чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому

носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей (див. п. 1.3. гл. 1 Положення). Погоджуючись з такою позицією, до цього додаємо ще такі види електронних носіїв, як електронні гаманці, програмно-технічне забезпечення на онлайн-сервері оператора, на яких зберігаються електронні гроші користувачів. Умовно такі електронні пристрої та носії іменуються «спеціальними електронними рахунками» [4, с. 5]. Зокрема нормами Директиви 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей – та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС та скасовує Директиву 2000/46/ЄС, від 16 вересня 2009 р. встановлено, що управління електронними грошима здійснюється їх власником через передбачений для цього спеціальний рахунок. Хоча в чинному українському законодавстві вживається виключно термін електронний пристрій [1].

Отже, під час оплати електронними грошима відбувається зарахування одиниць вартості на спеціальний електронний носій отримувача (суб'єкта господарювання, фізичної особи) без використання банківських рахунків цього платника, що породжує юридичні наслідки і свідчить про виконання операції, яка прирівнюється до платіжної [6, с. 32]. У той же час електронні гроші забезпечуються реальними грошима в безготівковій та/або готівковій формі емітента і можуть бути обміняні на них отримувачем у будь-який час.

Пункт 1.5 глави 1 Положення зобов'язує емітента вести облік коштів, які надходять від користувачів та/або агентів як оплата електронних грошей на окремому рахунку емітента за кожною платіжною системою та за кожним видом електронного пристрою. Це означає, що на рахунках банку відбиваються тільки дві операції з випуску: 1) забезпечення електронних грошей переказом реальних коштів на рахунок банку; 2) погашення – переказ коштів, які забезпечували зобов'язання банка-емітента, на рахунок користувача електронних грошей або видача їх у готівковій формі. Таким чином, рух

електронних коштів відбувається в інформаційному просторі поза банківськими рахунками.

Ураховуючи викладене вище, потрібно з'ясувати, хто є користувачами електронних грошей та агентами, які на підставі договорів, укладених з емітентом, мають право надавати відповідні фінансові послуги користувачам. Відповідно до п. 1.3 глави 1 Положення користувачем є фізична особа або суб'єкт господарювання, який є власником електронних грошей і має право використовувати їх для придбання товарів і здійснення переказів з урахуванням обмежень, установлених цим Положенням. Пунктом 15.4 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено такі види агентів у сфері електронних грошей, як агент з розповсюдження, агент з поповнення, агент з обмінних операцій, агент з розрахунків. При цьому агент з розповсюдження здійснює надання електронних грошей користувачам без зобов'язання щодо їх погашення; агент з поповнення надає користувачам засоби поповнення електронними грошима електронних пристроїв; агент з обмінних операцій обмінює електронні гроші, випущені однією особою, на електронні гроші іншої особи; агент з розрахунків приймає електронні гроші в обмін на готівкові/безготівкові гривні.

Агентом з розрахунків може бути виключно банк і небанківська фінансова установа, що має ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунків, видану Національним банком України. Цей агент не має права передавати свої повноваження за агентським договором іншим суб'єктам господарювання.

Пунктом 2.8 глави 2 Положення про електронні гроші в Україні запроваджено зобов'язання емітента надавати НБУ інформацію про агентів за формою, передбаченою нормативно-правовими актами НБУ щодо ведення реєстру комерційних агентів банків.

Згідно з п. 2.2. глави 2 Положення емітент зобов'язаний забезпечити, щоб сума випущених ним електронних грошей не перевищувала:

- суми отриманих ним від користувачів та агентів (крім агента з поповнення) готівкових або безготівкових коштів;

– суми отриманих агентом з поповнення готівкових коштів, які мають бути перераховані емітенту.

Так, п. 2.4 глави 2 цього Положення саме для користувачів установлює обмеження щодо суми електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача (для поповнюваних електронних пристроїв сума не повинна перевищувати 8000 гривень, а для непоповнюваних електронних пристроїв ця сума не повинна перевищувати 2000 гривень). Але для суб'єктів господарювання, які приймають від користувачів електронні гроші як оплату платежу за товари, роботи, послуги, зазначеними вище нормативно-правовими актами не встановлено обмежень щодо суми електронних грошей, яка може перебувати на електронному пристрої. У такому разі суб'єкти господарювання виступають як отримувачі електронних грошей шляхом їх приймання від користувачів за оплату товарів, робіт, послуг. Таких суб'єктів господарювання НБУ називає торговцями, які зареєстровані відповідно до законодавства України та на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом з розрахунків, приймають електронні гроші як засіб платежу за товари (див. п. 1.3. гл. 1 Положення про електронні гроші в Україні). Водночас ці торговці можуть бути і користувачами, які за безготівкові кошти купують електронні гроші для здійснення оплати господарських, виробничих потреб з урахуванням обмежень, установлених зазначеними вище законодавчими актами. Отже, банк-емітент має розділяти функції цих суб'єктів господарювання і відкривати їм окремі облікові записи (електронні гаманці тощо) – як торговцям та як користувачам [2].

Торговці мають право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Так, відповідно до пункту 3.5 глави 3 Положення суб'єкти господарювання на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом з розрахунків, мають право приймати від користувачів як засіб платежу за товари електронні гроші, виражені в гривнях.

На відміну від суб'єкта господарювання фізична особа як користувач має право використовувати електронні гроші не лише для здійснення оплати

товарів, робіт і послуг, а і для переказу електронних грошей іншим фізичним особам. Фізична особа має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти.

На підставі здійсненого аналізу відповідних норм Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та постанови Правління НБУ України «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» можна зробити висновок, що розуміння терміна користувач на законодавчому рівні є неоднозначним, наслідком чого є складність застосування встановлених Національним банком України обмежень щодо сум електронних грошей при їх використанні фізичними особами та суб'єктами господарювання. У зв'язку з цим НБУ видав декілька листів консультативно-роз'яснювального характеру – «Про особливості здійснення операцій з електронними грошима» від 7 лютого 2014 р., «Щодо використання електронних грошей в Україні» від 26 червня 2014 р.

Так, виходячи з позиції законодавця, усі користувачі – як суб'єкти господарювання, так і фізичні особи – мають право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на реальні грошові кошти (у безготівковій формі – для суб'єктів господарювання; у готівковій або безготівковій – для фізичних осіб). Як уже зазначалося, НБУ вважає, що будь-які користувачі мають право лише використовувати, а не отримувати як оплату платежу електронні гроші для придбання товарів і здійснення переказів (тільки для фізичних осіб) з урахуванням обмежень, установлених Положенням про електронні гроші в Україні. При цьому для таких отримувачів електронних грошей як суб'єктів господарювання, на відміну від законодавця, НБУ вживає термін торговці. Але отримувачами електронних грошей можуть бути і фізичні особи, яким переказують кошти інші фізичні особи. Щодо отримувачів – фізичних осіб – НБУ не застосовує жодного окремого поняття, а називає їх іншими користувачами – фізичними особами. Також слід звернути увагу, що норми Закону мають вищу юридичну силу, ніж Постанова. Тому в разі здійснення платіжної операції електронними грошима незалежно від того, чи є

фізична особа/суб'єкт господарювання платником або отримувачем цих електронних одиниць вартості, ця особа є їх користувачем.

З метою запобігання використанню фінансової системи для відмивання «брудних» коштів та фінансування тероризму, зокрема використанню електронних грошей для ухилення від оподаткування та державного контролю, запроваджено суму готівкових коштів, яку фізична особа може отримати через платіжний пристрій в обмін на електронні гроші з використанням наперед оплаченої картки багатоцільового використання. Ця сума становить до 500 гривень на день і не більше 4 000 гривень протягом одного місяця. Такі ж розміри сум коштів за допомогою електронних грошей фізичні особи можуть переказувати іншим користувачам – фізичним особам – з використанням наперед оплачених карток багатоцільового використання (див. п.п. 3.3, 3.5 гл. 3 Положення про електронні гроші в Україні).

Також слід зазначити, що п. 2.4. глави 2 Положення визначено суму, відповідно до якої користувач (суб'єкт господарювання або фізична особа) має право використовувати електронні гроші для здійснення розрахунків за допомогою електронного пристрою, що поповнюється і перебуває в розпорядженні користувача, – до 35 000 гривень протягом календарного року. До розрахунку цієї суми не включаються електронні гроші, погашені через операційну касу емітента на вимогу користувача протягом календарного року.

Продовжуючи аналізувати чинне законодавство у сфері регулювання порядку здійснення операцій з електронними грошима, необхідно вказати, що банк, який має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з НБУ правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом НБУ, яким є Положення про електронні гроші в Україні. Виходячи з норм цього Положення, слід зазначити, що суб'єкти, які здійснюють операції з електронними грошима (емітент електронних грошей, оператор, агенти, торговці та користувачі), мають право їх виконувати лише за правилами, узгодженими з НБУ. Таким чином, банк має право відкривати електронні гаманці користувачам, у разі

якщо їх відкриття передбачено правилами використання електронних грошей, узгодженими з НБУ [3].

На сьогодні в Україні, за офіційними даними НБУ, функціонують три системи електронних грошей, правила яких узгоджені з НБУ: «Максі» (емітент – ПАТ «Альфа – Банк») та «MoneXu» (емітент – ПУАТ «Фідобанк»), «ГлобалМані» (емітент – ПАТ «Ощадбанк»). Станом на липень 2014 року в Україні мають право здійснювати операції з електронними грошима 16 банків, 10 з яких користуються платіжною системою НСМЕП (Національна система масових електронних платежів), 3 – платіжною системою Visa International Service Association, 3 – власними платіжними системами («Максі», «MoneXu», «ГлобалМані») [7].

Ураховуючи викладене зауважимо, що НБУ не узгоджував правила використання електронних грошей WebMoney Transfer, Інтернет.Гроші, VkrMoney, RBKMoney, Яндекс.Гроші, QJWI, E-gold [2]. Отже, НБУ не може гарантувати безпеку та надійність у розрахунках за допомогою цих електронних платіжних засобів. При цьому потрібно звернути увагу на можливість віднесення електронних грошей до об'єктів цивільних прав, а саме: майнових прав та обов'язків (див. ст. 190 Цивільного кодексу України). Водночас електронні гроші зберігаються на електронному пристрої у вигляді інформації про електронні одиниці вартості, що в подальшому можуть вільно переміщуватись в інформаційному просторі за допомогою глобальної системи Інтернет. На жаль, законодавець не займає однозначної позиції з приводу належності електронних грошей до об'єктів цивільного права, у зв'язку з чим на практиці виникає чимало спірних питань щодо побудови систем розрахунків за допомогою WebMoney Transfer, Інтернет.Гроші, Яндекс.Гроші, E-gold тощо.

До внесення змін до порядку випуску та обігу електронних грошей постановою Правління НБУ від 19 червня 2014 р., яка набула чинності з 25 липня 2014 р., емісія та обіг електронних грошей організовувалися за допомогою використання спеціального поняття «система електронних грошей». Це поняття містилось у Положенні про електронні гроші в Україні,

затвердженому постановою Правління НБУ від 4 листопада 2010 р. Свого часу під системою електронних грошей НБУ розумілася сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей. На наш погляд, таке визначення системи електронних грошей було недосконалим через нечіткість розкриття поняття «обіг електронних грошей» та відсутність переліку операцій, які можна здійснювати суб'єктам цієї системи при використанні електронних грошей.

На сьогодні відповідно до внесених змін до п. 1.3. зазначеного вище Положення замість системи електронних грошей вживається дефініція у значенні використання електронних грошей як «сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, розповсюдження, розрахунків, обміну, погашення електронних грошей та поповнення електронними грошима електронних пристроїв». Так, НБУ встановлює чіткий перелік операцій, які можна здійснювати, використовуючи електронні гроші. Але, на нашу думку, у цьому випадку краще застосовувати поняття «система електронних грошей», а не «використання електронних грошей», оскільки в межах певної системи відбуваються відповідні платежі електронними грошима. Згідно з п. 1.6. Положення емітент, оператор, агенти, торговці та користувачі зобов'язані здійснювати операції з електронними грошима відповідно до вимог цього Положення, інших нормативно-правових актів Національного банку, умов укладених договорів і правил використання електронних грошей, узгоджених з Національним банком (правил здійснення операцій з електронними грошима в платіжній системі, створеній Національним банком України, – наприклад, НСМЕП).

Так, прирівнюючи електронні одиниці вартості до засобу платежу, у чинному законодавстві не передбачається саме визначення терміну «засіб платежу». Замість нього широко застосовується поняття «платіжний засіб», яке міститься в ст. 192 Цивільного кодексу України, ст. 35 Закону України «Про

Національний банк України» і ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» щодо визначення гривні як єдиного законного платіжного засобу на території України.

При цьому слід звернути увагу на листи Національного банку України № 25-112/6750 від 07.06.2013 р. та № 25-109/5294 від 07.02.2014 р., які підтверджують, що електронні гроші не можуть бути прирівняні до статусу гривні - грошової одиниці України, оскільки випускаються банками і мають обмеження у розповсюдженні і здійсненні операцій за ними серед обмеженого кола осіб. Таким чином, електронні гроші являють собою платіжні засоби, емітовані банківською установою, тоді як звичайні готівкові гроші вводяться в обіг центральним банком держави.

Електронні гроші є грошовим сурогатом (замінником готівки), тоді як безготівкові кошти - грошовий субститут (замісник готівки). Такої самої позиції дотримується Національний банк України, згідно якої електронні гроші випускаються й іншими, ніж Національний банк України, банками, є електронним замінником банкнот і монет та грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші використовуються як засіб здійснення платежів, приймаються обмеженим колом осіб, надаються емітентом в обмін на кошти у готівковій або безготівковій формі і відповідно до законів України не є валютними цінностями та грошовими коштами⁶.

Поряд з термінами «платіжний засіб», «електронні гроші» у нормативно-правових актах використовуються такі поняття, як «електронний платіжний засіб», «платіжний інструмент», «спеціальний платіжний засіб».

Так, п. 1.14 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» встановлено, що електронним платіжним засобом є платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ. Платіжний інструмент є засобом певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. Аналізуючи Розділ III даного Закону, що присвячений

різним платіжним інструментам, серед яких окремо розглядаються електронні платіжні засоби (див. ст. 14 Закону) та електронні гроші (див. ст. 15 Закону), можна зробити висновок про розмежування законодавцем понять «електронні платіжні засоби» та «електронні гроші». Отже, електронні гроші є самостійним видом платіжних інструментів, але не є різновидом електронних платіжних засобів. Хоча це протирічить п. 1.31 ст. 1 Закону, згідно з яким до платіжних інструментів належать лише документи на переказ та електронні платіжні засоби. До останніх законодавець не відносить електронні гроші. На нашу думку, така позиція не є однозначною, оскільки, з одного боку, електронні гроші приймаються як засіб платежу, а з іншого - на законодавчому рівні не належать до електронних платіжних засобів. Так, складно зрозуміти, чи є електронні гроші платіжним інструментом та платіжним засобом електронної форми. Тому пропонуємо удосконалити визначення електронного платіжного засобу шляхом його уніфікації, що надасть можливість електронні гроші розглядати у складі різних існуючих електронних платіжних засобів (банківська платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, електронні гроші тощо), та конкретизувати перелік платіжних інструментів, визначених п. 1.31 ст.1 Закону, у тому числі шляхом перерахування різновидів електронних платіжних засобів.

Також слід зазначити, що чинним законодавством електронні гроші не віднесені і до спеціальних платіжних засобів. Відповідно до п. 1.4 ст. 1 постанови Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» від 30.04.2010 р. спеціальний платіжний засіб - платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунку платника або банку, а також інші операції, установлені договором. У даному визначенні спостерігається прив'язка платіжної операції безпосередньо до рахунку. Платіжна операція - дія, ініційована держателем спеціального платіжного засобу, з унесення або зняття готівки з рахунку, здійснення

розрахунків у безготівковій формі з використанням цього спеціального платіжного засобу за банківськими рахунками (див. абз. 22 п. 1.4 ст. 1 постанови Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів»). У даному випадку можна погодитись з нормотворцем щодо складності розгляду електронних грошей серед спеціальних платіжних засобів через те, що операції з електронними грошима не пов'язані з конкретним банківським рахунком та не виконують функцію засобу ідентифікації. Проте, вже самі платіжні операції можуть проводитись і за допомогою електронних грошей. У зв'язку з цим, на наш погляд, можна вважати дане законодавче визначення платіжної операції вузьким та обмеженим. Тому що здійснення платежу для виконання розрахунків може ініціюватись не лише держателем платіжної картки, мобільного платіжного інструменту тощо, а і користувачем електронних грошей. Дійсно, для проведення розрахунків електронними грошми платник переважно не ідентифікує себе (аналогічно зі здійсненням оплати готівкою), оскільки використовує лише реквізити отримувача коштів. У той час, як держатель спеціального платіжного засобу, здійснюючи платіжні операції, у більшості випадків ідентифікується. Водночас електронні гаманці користувачів електронних грошей також можуть бути персоніфікованими або корпоративними.

Обов'язково слід враховувати, що електронні гроші діють як наперед оплачений платіжний інструмент на пред'явника на відміну від переказу безготівкових чи готівкових коштів. Згідно з п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» від 04.11.2010 р. з урахуванням внесених змін від 19.06.2014 р., наперед оплачена картка багатоцільового використання - пластикова або інша картка, яка містить електронні гроші в чипі, інтегрованому на цій картці, або яка є засобом доступу до електронних грошей, що

зберігаються в пам'яті комп'ютера. Таким чином, позитивним моментом є те, що уточнено визначення наперед оплаченого електронного платіжного засобу, а також скасовано норму щодо обов'язкової наявності чипів на попередньо оплачених картках.

На підтвердження викладеного вище можна навести положення міжнародного документу Європейського центрального банку «Звіт про електронні гроші» ще за серпень 1998 р., відповідно до якого електронні гроші розглядаються у широкому значенні. Це грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватись для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як передплачений документ на пред'явника.

Електронні гроші, виступаючи попередньо оплаченим платіжним продуктом, не є одноцільовими платіжними засобами. Згідно з п. 1.1 Положення про електронні гроші в Україні дія цього нормативно-правового акту не поширюється на діяльність осіб, які здійснюють випуск та/або обслуговування таких наперед оплачених карток одноцільового використання: дисконтних карток торговців, карток автозаправних станцій, витків для проїзду в міському транспорті тощо, які приймаються для здійснення платежів виключно їх емітентами.

Ключовим моментом, який відрізняє платежі електронними грошима від класичних електронних платежів з використанням платіжних терміналів та інших роздрібних електронних платежів, є наявність довільного тимчасового розриву між внесенням грошових коштів до електронного гаманця на рахунку оператора і наступним платежем, коли право розпорядження електронними грошима у користувача вже є, а призначення платежу він ще не визначив. Іншими видами операцій з електронними грошима можуть бути: повернення електронних грошей користувачеві у безготівковій або готівковій формі; переміщення електронних грошей між електронними гаманцями, коли

дебетуються і кредитуються виключно баланси електронних гаманців, а рух грошових коштів по рахунку не відбувається.

Порівнюючи правову природу електронних грошей та переказ безготівкових грошових коштів, потрібно зазначити, що переказ останніх відбувається за допомогою банківських рахунків. Згідно з п. 1.24 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» переказом коштів є рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі. Переказ коштів здійснюють банки та небанківські фінансові установи, що отримали відповідну ліцензію на здійснення таких операцій. Переказ вважається завершеним у момент зарахування коштів на рахунок отримувача. Усі операції, пов'язані з рухом безготівкових грошей, відображаються на банківських рахунках платника та отримувача.

Але електронні гроші переміщуються між електронними гаманцями в інформаційному просторі, не використовуючи рахунків банків. При цьому слід пам'ятати, що переказ коштів на рахунок емітенту (банку, що здійснює випуск електронних грошей відповідно до чинного законодавства) завжди передують подальшим операціям з електронними грошима, оскільки останні є забезпеченими зобов'язаннями свого емітенту. Виходячи з цього та погоджуючись з поглядами практиків-фінансистів, можна вважати, що електронні гроші мають подвійну правову природу: з одного боку вони є засобом платежу, який існує тільки в електронному вигляді, а з іншого - зобов'язанням емітента, яке має підкріплюватися гривнею⁸.

Звертаючи увагу на таку ознаку електронних грошей, як існування їх у формі грошового зобов'язання емітенту, необхідно зазначити, що воно передбачене для здійснення платежів та інших угод з особами, відмінними від боржника (емітенту) за даним зобов'язанням. Це дає підстави для висновку, що регулювання відносин у сфері використання електронних грошей може здійснюватись і ст. 190, ч.1 ст. 509, п.1. ч.1 ст. 512, ч.3 ст. 656 Цивільного кодексу України, а не лише спеціальними нормативно-правовими актами.

Також доцільною є позиція Б.С. Івасіва, І.О. Трубіна про приналежність електронним грошам як грошовим зобов'язанням емітента на пред'явника ознаки безстроковості. Згідно з пп. 4.1. п. 4 Положення про електронні гроші емітент зобов'язаний здійснювати погашення випущених ним електронних грошей на вимогу пред'явника. Отже, кредитор (користувач електронних грошей) має право вимагати від боржника (емітента електронних грошей) виконання грошового зобов'язання у будь-який час.

Розглядаючи електронні гроші у формі зобов'язань емітенту та прав вимоги до нього, надається можливість відповідно до ч.1 ст. 190 ЦК України віднести цифрові гроші до такої категорії майна, як майнових прав та обов'язків. Згідно з ч.1 ст. 509 ЦК України після здійснення випуску електронних грошей банк-емітент (боржник) набуває грошове зобов'язання перед користувачем (кредитором), тобто зобов'язання сплатити певну суму безготівкових чи готівкових грошей користувачу. Аналогічну за змістом норму закріплено абз.4 п.15.1. ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Так, банк, що здійснює випуск електронних грошей в обмін на готівкові або безготівкові кошти, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача.

На підставі п.1. ч.1 ст. 512, ч.3 ст. 656 ЦК України користувач електронних грошей (кредитор) у зобов'язанні може бути замінений іншою особою, і тоді вже банк-емітент (боржник) зобов'язаний повернути борг новому користувачу (кредитору). Це має назву відступлення права вимоги внаслідок передання користувачем (кредитором) своїх прав третій особі (іншому користувачу, торговцю) шляхом розрахунків електронними грошима за відповідним правочином.

На підтвердження зазначеного вище звертаємось до ч. 2.1 ст. 2 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», відповідно до якої регулювання функціонування платіжних систем та відносин у сфері переказу коштів здійснюється не лише даним Законом та Законами України

«Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про поштовий зв'язок», нормативно-правовими актами

Національного банку України, міжнародно-правовими актами з питань переказу коштів, а й іншими актами законодавства України. Виходячи з цього, можна вважати, що відносини у сфері обігу електронних грошей регулюються як спеціальним законодавством, так і Цивільним кодексом України.

Отже, на відміну від запропонованого у Директиві 2009/110/ЄС визначення поняття «електронні гроші» в українському законодавстві сам зміст даного терміну зрозуміти складно. Тому пропонуємо дещо його уточнити. Таким чином, електронні гроші означають одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, передбачаються для отримання коштів у готівковій або безготівковій формі з метою здійснення платіжних операцій та приймаються іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є безстроковим грошовим зобов'язанням цієї особи на пред'явника.

Також у даному питанні розглянемо особливості судової практики у сфері електронних розрахунків.

Правове регулювання електронної торгівлі сьогодні забезпечується такими нормативно-правовими актами як Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851 [68], Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р. № 852 [69], що визначають поняття електронного документа та електронного документообігу, електронного цифрового підпису, закрплюють світові тенденції щодо визнання юридичної сили електронного документа, права та обов'язки суб'єктів електронного документообігу, відповідальність тощо.

Відповідно до ст. 633 ЦК України [7, ст. 633], публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться. Публічний договір є доступним для будь-якого покупця товарів та споживача послуг на сайті продавця.

Серед частих порушень з боку Інтернет-магазинів можна виділити відмову забезпечити заміну або гарантійний ремонт товару; невідповідність товару вимогам нормативних актів; невідповідність документів, супроводжуючих товар, зміна ціни товару при його доставці і багато іншого. Захист прав споживачів передбачає дотримання таких основних норм: 1. обов'язок надати інформацію про товар до укладення угоди.

Так, під час експлуатації придбаного фотоапарату споживач виявив, що фотоапарат обладнаний нерухомим напівпрозорим дзеркалом, про що продавець не зазначив у основних характеристиках фотоапарату SONY Alpha SLT-A33L на сайті інтернет-магазину Fotosvit.kiev.ua, чим порушив ч.2 ст.13 Закону України «Про захист прав споживачів». Нерухоме напівпрозоре дзеркало суттєво погіршує споживчі властивості товару, в результаті порушення його прав на отримання основних характеристик продукції, він придбав фотоапарат, який не має потрібних йому властивостей, оскільки він не придатний до якісного використання вночі. Споживач звернувся до суду, з вимогою розірвати укладений на відстані договір купівлі-продажу фотоапарату, зобов'язати відповідача повернути йому 6990 грн., стягнути з відповідача відшкодування заподіяної моральної шкоди та судові витрати [70].

Частиною 1 статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачено [71, ст. 4], що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою, належну якість продукції та обслуговування, безпеку продукції, необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця), відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством, звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав.

Частиною 2 статті 13 Закону України «Про захист прав споживачів» [71, ст. 13] встановлено, що перед укладенням договорів на відстані продавець (виконавець) повинен надати споживачеві інформацію про: найменування продавця (виконавця), його місцезнаходження та порядок прийняття претензії; основні характеристики продукції; ціну, включаючи плату за доставку, та умови оплати; гарантійні зобов'язання та інші послуги, пов'язані з утриманням чи ремонтом продукції; інші умови поставки або виконання договору; мінімальну тривалість договору, якщо він передбачає періодичні поставки продукції або послуг; вартість телекомунікаційних послуг, якщо вона відрізняється від граничного тарифу; період прийняття пропозицій; порядок розірвання договору. В судовому засіданні встановлено і цієї обставин не заперечував відповідач, що ним ця інформація позивачу не надавалась. Факт надання інформації повинен бути підтверджений письмово або за допомогою електронного повідомлення. Інформація, підтверджена таким чином, не може бути змінена продавцем (виконавцем) в односторонньому порядку. Відповідно до пункту 1 частини 7 статті 15 Закону України «Про захист прав споживачів» у разі коли надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію та про виробника (виконавця, продавця) спричинило: придбання продукції, яка не має потрібних споживачеві властивостей, – споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування завданих йому збитків. отже, відповідно до рішення суду, позовна вимога щодо розірвання укладеного на відстані договору купівлі-продажу фотоапарату підлягає задоволенню, а вищевказаний договір розірванню [71, ст. 15].

2. Можливість повернення товару протягом 14 днів з моменту укладення договору. У разі реалізації продукції поза торговельними або офісними приміщеннями споживач має право розірвати договір за умови повідомлення про це продавця протягом чотирнадцяти днів з дати одержання документа, який засвідчує факт здійснення правочину поза торговельними або офісними приміщеннями чи прийняття продукції або першої поставки такої продукції, за умови, що така продукція є річчю. У разі реалізації продукції поза

торговельними або офісними приміщеннями продавець (виконавець) повинен повернути сплачені гроші без затримки не пізніше тридцяти днів з моменту повідомлення споживачем про розірвання договору. Споживач має право не повертати продукцію або результати роботи чи послуги до моменту повернення йому сплаченої ним суми грошей. Договором може передбачатися, що продукція або результати робіт (послуг), що були надіслані поштою, повинні у разі розірвання договору також бути повернені поштою. Будь-які витрати, пов'язані з поверненням продукції, покладаються на продавця. Для здійснення права на розірвання договору споживач повинен зберігати одержану продукцію у незміненому стані.

Знищення, пошкодження або псування продукції, що сталося не з вини споживача, зменшення вартості продукції внаслідок відкриття упаковки, огляду чи перевірки продукції не позбавляє споживача права на розірвання договору. Якщо протягом установлених строків продавець (виконавець) не здійснює повернення сплаченої суми грошей за продукцію у разі розірвання договору, споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка вартості продукції за кожний день затримки повернення грошей. обмін товару належної якості провадиться, якщо він не використовувався і якщо збережено його товарний вигляд, споживчі властивості, пломби, ярлики, а також розрахунковий документ, виданий споживачеві разом з проданим товаром. Якщо на момент обміну аналогічного товару немає у продажу, споживач має право або придбати будь-які інші товари з наявного асортименту з відповідним перерахуванням вартості, або розірвати договір та одержати назад гроші у розмірі вартості повернутого товару, або здійснити обмін товару на аналогічний при першому ж надходженні відповідного товару в продаж.

У справі № 753/2792/14-ц, розглянутої Дарницьким районним судом м. Києва 31.03.2014 року згідно товарно-транспортної накладної та пояснень позивача, останній придбав 06.06.2013р. у відповідача смартфон Samsung Galaxy S 4 вартістю 6285грн., але при отриманні даного замовлення виявив численні дефекти в даному товарі, які унеможливлювали його використання.

Позивач звернувся до представництва інтернет магазину в м. Києві, де позивачу було запропоновано звернутись до м. Дніпропетровськ за місцем вчинення відправки товару. Позивач направив смартфон до Дніпропетровського відділення інтернет магазину з викладенням причини повернення і проханням повернути йому кошти за дефектний товар. Згідно письмових пояснень представника відповідача встановлено, що останній підтверджує факт придбання позивачем смартфона і факт його повернення на адресу відповідача з викладенням причини повернення і проханням повернути кошти за дефектний товар. Згідно з положенням, передбаченим ст. 60 ЦПК [72, ст. 60], кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. При вирішенні спорів про захист прав споживачів, тягар доказування обставин, які звільняють від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, в тому числі й за спричинену шкоду, лежить на продавцеві (виготівникові). До фактів, які підлягають доказуванню у справах про захист прав споживачів, насамперед, слід віднести: чи мало місце придбання продукції (замовлення послуги); чи надавалась інформація про товар (послугу) і яка саме; відомості про властивості товару та відповідність їх потребам споживача та вимогам встановлених нормативів; чи мало місце використання товару; чи мало місце заподіяння шкоди, що завдана життю, здоров'ю або майну споживача.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про захист прав споживачів», гарантується повернення коштів в 14-денний термін за невдовольнивший споживача товар неналежної якості. Продавець несе відповідальність за нормальну роботу проданого товару протягом всього гарантійного терміну. На вимогу споживача продавець (виконавець, виробник) зобов'язаний надати йому контрольно-вимірювальні прилади, документи про якість, безпеку, ціну продукції. У разі коли під час гарантійного строку необхідно визначити причини втрати якості продукції, продавець (виконавець, виробник) зобов'язаний організувати проведення експертизи продукції, що проводиться за рахунок останнього [71, ст. 9].

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.96 р. N5 товаром неналежної якості слід вважати такий, що не відповідає вимогам нормативних документів, умовам договору або вимогам, які до нього пред'являються [70]. Таким чином, оскільки відповідачем не було належним чином проведено експертне дослідження смартфона і більше шести місяців позивачу не повернуто товар, ні сплачені за нього кошти, суд вважає доведеним факт порушення його прав, що згідно до ст.8 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачає розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми [71, ст. 8].

3. Безпека товару. На вимогу споживача продавець зобов'язаний надати йому документи, які підтверджують якість, безпеку та ціну товарів. У документах на товари, що підлягають обов'язковій сертифікації (наприклад, мийні засоби, велосипеди, коляски дитячі, посуд з чорних та кольорових металів, фарфору, фаянсу, спиртні напої, дитяче харчування), повинні зазначатися реєстраційні номери сертифіката відповідності чи свідоцтва про визнання відповідності та/або декларації про відповідність, якщо це встановлено технічним регламентом [70]. обов'язок доказування у справах цієї категорії покладається на продавця, він має бути зацікавлений у проведенні експертизи. Разом з тим у більшості випадків продавці (виконавці, виробники) товарів відмовляються задовольнити вимоги споживачів, передбачені ст. 8 Закону «Про захист прав споживачів», у разі виявлення ними протягом встановленого гарантійного строку недоліків придбаного товару і основною підставою при цьому є посилення продавців на порушення правил користування чи зберігання товару споживачем.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що чинне українське законодавство у сфері використання електронних грошей потребує подальшого вдосконалення шляхом внесення змін до відповідних статей Цивільного кодексу України та Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» з метою чіткого врегулювання вимог проведення розрахунків

електронними грошима між фізичними, юридичними особами з урахуванням установлених на сьогодні Національним банком України обмежень для операцій з цими електронними одиницями вартості. При цьому слід розширити коло користувачів електронних грошей та включити до них і державні органи, що сприятиме покращенню послуг платіжної інфраструктури у сфері віддалених розрахунків.

2.3. Проблеми обігу електронних грошей в Україні

Українським урядом протягом тривалого часу ні електронним грошам, ні правовому регулюванню їх обігу уваги не приділялося. У 2003 році Національний банк України створив Національну платіжну систему «Український платіжний простір» (НПС ПРОСТІР) - внутрішньодержавну банківську багатомітентну платіжну систему, в якій розрахунки здійснюються електронними грошима у формі смарт-карток. Діяльність цієї системи врегульовувалася, з одного боку, нормами Закону України «Про національний банк України» від 20.05.1999 № 679-X [19], Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-Ш [18], Закону України «Про державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-Ш [20], а з іншого - блоком локальних нормативних актів, виданих Національним банком України, що врегульовували внутрішні питання функціонування НПС ПРОСТІР (Постановами Національного банку України «Про затвердження тарифу на послуги, що надаються Національним банком України, який виконує функції НПС «ПРОСТІР»», «Про затвердження тарифу на операції, що здійснюються Національним банком України, який виконує функції розрахункового банку НПС «ПРОСТІР» тощо [21]). Проте значного поширення НПС «ПРОСТІР» не набуло, насамперед, через технічну недосконалість: у цій системі протягом тривалого часу використовувалися лише чипові картки, які містили вбудований мікрокомп'ютер із картковою операційною системою, тоді як у мережі Інтернет можна було скористатися послугами WebMoney Transfer,

Limonex, UkrMoney, Яндекс.Деньги та інших платіжних систем, які пропонували багатофункціональні електронні гроші, що приймалися як платіжний засіб іншими, ніж емітент, особами і якими можна було без особливих проблем розрахуватися в мережі Інтернет. Саме ці платіжні системи впевнено завоювали фінансовий ринок електронних грошей в Україні.

Ситуація правової невизначеності обігу електронних грошей в Україні була вигідною для міжнародних платіжних систем, оскільки дозволяла їм встановлювати власні «правила гри». Протягом тривалого часу ТОВ «Українське Гарантійне Агентство», яке було представником міжнародної системи електронних платежів (далі - МСЕР) WebMoney в Україні, наполягало, що електронні гроші є інформаційною технологією передачі зобов'язань, а оскільки правові основи забезпечення зобов'язань закріплено у ст. 190, ч. 1 ст. 509, п. 1 ч. 1 ст. 512, ч. 3 ст. 656 Цивільного кодексу України, то додаткового правового регулювання випуск та обіг електронних грошей не вимагає [7, ст. 190]. Оскільки законодавець не застосовував жодних кроків для зміни ситуації, залишається припустити, що він підтримував таку ж позицію, завдяки чому міжнародні платіжні системи та їх електронні гроші захопили переважну частину фінансового ринку електронних грошей в Україні.

Лише в 2008 р. Національним банком України було прийнято Постанову № 178, якою затверджувалося Положення про електронні гроші (далі - Постанова № 178) [22]. Зазначене положення було розроблено з урахуванням норм Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського союзу 2000/46/ЄС «Про діяльність установ у сфері електронних грошей і пруденціальний нагляд за ними» [23]. Але, попри розроблені норми Постанови № 178, зазначена Директива не стала еталоном: для емітентів електронних грошей в Україні встановлювалися вимоги, жорсткіші, ніж це передбачалося в нормах європейського законодавства (право емісії електронних грошей надавалося виключно банкам, сума електронних грошей на одному електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача, та сума однієї трансакції в системах електронних грошей не повинна була

перевищувати 5000 гривень; банк-емітент зобов'язаний був узгоджувати з Національним банком України правила системи електронних грошей тощо). Подібний підхід не був новаторським - в багатьох країнах ЄС при імплементації норм Директиви 2000/46/ЄС до емітентів електронних грошей встановлювалися жорсткіші вимоги, ніж це було передбачено в нормах Директиви 2000/46/ЄС, з метою забезпечення прав користувачів електронних грошей (Латвія, Греція) [23].

Проте український законодавець не здійснив важливого кроку, без якого правове регулювання обігу електронних грошей має неоднозначний характер, - не визначив у законодавстві фінансово-правової сутності електронних грошей, що зумовило спробу оскарження в суді Постанови № 178 (справа № 2а-9328/09/2670 окружного адміністративного суду м. Києва за позовом ТОВ «Гепард» щодо визнання незаконною Постанови № 178) [22], яка зазнала невдачі - позов не було задовільнено.

Подальший розвиток європейського законодавства щодо регулювання обігу електронних грошей (прийняття Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2009/110/ЄС «Щодо започаткування та здійснення діяльності установами - емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60 ЄС та 2006/48 ЄС та скасовує Директиву 2000/46/ЄС») зумовило реформування українського законодавства щодо обігу електронних грошей. 04.11.2010 було прийнято Постанову Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей», якою затверджено нове Положення про електронні гроші № 481 (далі - Постанова № 481) [24]. Відповідно до цього Положення, банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей та банк, що є членом/учасником міжнародної платіжної системи і внесений Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та має здійснювати випуск електронних грошей на

території України, зобов'язаний узгодити з Національним банком правила використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей [24].

Отже, український законодавець допустив величезну помилку: не закріпивши у законодавчому акті фінансово-правової сутності електронних грошей, видав ряд нормативних актів локального характеру, які врегульовують емісію та обіг електронних грошей в Україні, внаслідок чого було створено підґрунтя для обігу в країні нефіатних електронних грошей. Так, згідно з офіційними даними Національного банку України, на сучасному етапі узгоджені у встановленому порядку правила обігу таких електронних грошей: Максї (емітент - ПАТ «Альфабанк»), MoneXu (емітент - FidoBank), ПРОСТІР (емітенти - 59 банків: Поліком- банк, ТрастБнк, Банк Михайлівський та ін.), MasterCard (емітент - АльфаБанк, Приватбанк, ВостокБанк, PINbanc тощо), Visa (емітент - Украсобанк, Банк Південний), GlobalMoney (емітент Ощабанк) [25]. Усі інші електронні гроші, що перебувають в обігу в мережі Інтернет (M-Pesa, Visa Cash, Octopus, Chip-knip, QIWI, WebMoney тощо), на території України визнаються не- фіатними грошима (фіатні гроші - гроші, номінальна вартість яких встановлюється та гарантується державою незалежно від вартості матеріалу, з якого гроші виготовлені, що функціонують як платіжний засіб на підставі державних законів, що зобов'язують приймати їх за номіналом; нефіатні гроші - гроші, що функціонують у недержавних платіжних системах або обіг яких не врегульовується нормативними актами держави [25]).

Водночас, незважаючи на те, що нефі- атні гроші перебувають в обігу на території України без відповідних правових підстав, українці користуюся ними - електронні гроші систем Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI Wallet, Wallet one/Єдиний кошелєк міцно увійшли у життя українського суспільства, завоювавши значний сегмент фінансового ринку електронних грошей: наприклад, лише WebMoney займають до 60 % українського фінансового ринку електронних грошей, тому зосередимо на них особливу увагу як на показовому прикладі.

WebMoney (WMB) є електронними грошима міжнародної системи розрахунків WM Transfer Ltd. На офіційному сайті WM Transfer Ltd не вказана ні юрисдикція цієї компанії, ні власники, визначається лише компанія, що управляє, - «Міжнародна адвокатська компанія UAB «DEED BALTIC», зареєстрована у м. Вільнюс (Литва) [25]. Проте технічна підтримка та розроблення програмного забезпечення цієї компанії розташовані в м. Москва (Російська Федерація). Крім того, в системі WebMoney функціонують різні типи гаманців залежно від номінування титульних знаків, які зберігаються в гаманці (U-гаманець (WMU)- гривня, R-гаманець (WMR) - російський рубль, Z-гаманець (WMZ) - долар США, E-гаманець (WME) - євро і т. ін.), і щодо кожного типу гаманця діють окремі гаранті, що є юридичними особами, зареєстрованими в різних країнах (гарантом WMU є ТОВ «Агентство Гарантій» (Україна), гарантом WMR - ООО «ВМР» (Російська федерація), гарантом WMZ - компанія Amstar Holdings Limited (Ірландія), гарантом WME - компанія WebMoney Europe LTD (Великобританія) тощо). Web Money розпочала свою роботу в 1998 році, зайняла вагоме місце в обігу електронних грошей у мережі Інтернет і завоювала довіру клієнтів у всьому світі, в тому числі і в Україні.

Незважаючи на те, що в листопаді 2015 року WebMoney отримала європейську ліцензію FCA (Financial Conduct Authority) (гарантом закріплено WebMoney Europe Ltd) на емісію електронних грошей в країнах ЄС, внаслідок чого гаманці, що використовуються в її системі та титульні знаки, що зберігаються у гаманці, відповідно до законодавства ЄС отримали статус електронних грошей [9], WebMoney не поспішала узгоджувати правила обігу електронних грошей в Україні з Національним банком України. Така ситуація створювала правову прогалину: з одного боку, діяльність WebMoney щодо обігу електронних грошей не була узгоджена з регулятором, тому і Національний банк України, і Державна фіскальна служба України відстоювали позицію, що WebMoney не має права на здійснення діяльності в Україні [16]. Проте, з іншого боку, вимога щодо обов'язкового узгодження правил використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей, по-

перше, була встановлена із запізненням (на момент її встановлення електронні гроші системи WebMoney функціонували в Україні більше 10 років), а по-друге, закріплювалася Постановою Національного банку України, а не законом та фактично мала рекомендаційний характер.

Крім того, донедавна прямої заборони обігу WebMoney не було - законодавець усвідомлював, що на сучасному етапі жодним чином вплинути на користувачів цієї електронної системи неможливо. Своєрідною спробою боротьби з обігом нефіатних електронних грошей було внесення змін до Кримінального кодексу України: у ст. 200 була закріплена відповідальність за незаконні дії з електронними грошима та обладнанням для їх виготовлення [16], проте до відповідальності можливо було притягнути лише тих осіб, які займалися обміном електронних грошей на готівкові гроші, а виявити тих, хто використовував електронні гроші для фінансово-господарських або інших операцій у мережі Інтернет було неможливо. Тому Національний банк України пішов іншим шляхом: 07.11.2016 року до банків та інших учасників платіжного ринку було розіслано телеграму № 57-0002/90626, відповідно до якої було заборонено користуватися електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one («Єдиний гаманець») [28].

На сьогодні учасники фінансового ринку активно лобіюють створення внутрішньодержавних небанківських платіжних систем (ВНПС), наполягаючи на їх перспективності. З цього приводу виникають численні звернення щодо узаконення їхньої діяльності. Зокрема, це - приймання платежів небанківськими установами через платіжні термінали (автомати самообслуговування). Такі термінали можна побачити майже в усіх мережах супермаркетів, торговельних та бізнес-центрах великих міст, на автозаправних станціях «Лукойл», «Рось», «Золотой гепард» та інших місцях. Окремі юридичні особи - ТОВ «Реальна віртуальність», ТОВ «КСТУ країна», ТОВ «МайкроКосмік Груп», Українсько-британська компанія «SDS» та ін. - за допомогою терміналів надають можливість у готівковій формі здійснювати комунальні платежі, сплачувати за послуги операторів мобільного зв'язку, купувати «UMC-ваучер» та інші картки

для поповнення рахунків абонентам мобільного зв'язку, поповнювати відкриті в банках карткові рахунки, погашати кредити тощо. Отже, як очевидно, питання створення ВНПС та їх діяльності з переказу коштів перейшло з теоретичної форми у практичну площину. На даний момент регулятор не може задовольнити їхні прохання щодо реєстрації в силу розбіжностей у правових нормах.

Прикладом уже діючої ВНПС є Державне казначейство України (ДКУ), яке створило внутрішню платіжну систему відповідно до Постанови Кабінету Міністрів та Національного банку від 15.09.1999 р., № 1721. Така платіжна система ДКУ за організаційною структурою і сутністю операцій щодо розрахункового обслуговування розпорядників бюджетних коштів є внутрішньодержавною небанківською платіжною системою (Державне казначейство виступає як платіжна організація ВНПС, інші органи ДКУ - члени ВНПС). Проте Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» на Державне казначейство України не поширюється [20].

На сьогодні згідно із Законом України «Про кредитні спілки» встановлено, що кредитні спілки можуть виступати членом платіжних систем, а також пропонується внесення доповнень щодо набуття ними статусу платіжної організації та здійснення переказу коштів відповідно до законодавства. З іншого боку, це може створити умови, коли в комплексі визначених повноважень кредитна спілка буде здійснювати три виключно банківські операції, та без банківської ліцензії стане міні-банком, що не узгоджується зі статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18, ст. 47].

Загалом, визнаючи необхідність існування фінансових посередників (операторів) та забезпечення їх діяльності, пов'язаної з прийманням готівкових коштів, спробуємо з'ясувати проблему щодо:

- належності вищезазначеної діяльності з приймання платежів від населення до фінансових послуг;

- надання зазначеної послуги юридичною особою, яка за своїм правовим статусом не є фінансовою установою;
- отримання ліцензії (дозволу) на здійснення операцій тощо.

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначає, що загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу коштів регулюються цим Законом, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про поштовий зв'язок», іншими законами та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Чинним законодавством України чітко не визначено, до якого виду діяльності належить приймання платежів від фізичних осіб без відкриття рахунків для подальшого їх переказу юридичним особам, що надають послуги (далі - приймання платежів небанківськими установами-фінансовими посередниками), а також законодавчі норми прямо не передбачають правового регулювання такої діяльності.

Згідно зі статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» приймання платежів без застосування рахунків не належить до переліку виключно банківських операцій і, отже, здійснення такого виду діяльності не вимагає отримання банківської ліцензії.

Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено здійснення переказу коштів іншою фінансовою установою - не банком, яка набула цього статусу шляхом внесення її до державного реєстру фінансових установ та отримала ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України та працює в межах і за правилами платіжної системи. Зазначені вище суб'єкти господарювання - фінансові посередники не набули такого статусу.

З іншого боку, відповідно до статті 1087 Цивільного кодексу України розрахунки за участі фізичних осіб, не пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть провадитися в готівковій або безготівковій

формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому варіанті.

Приймання платежів небанківськими установами, які за правовим статусом не є банками або фінансовими установами, також може здійснюватися на підставі агентських відносин, правове регулювання яких здійснюється згідно з главою 31 Господарського кодексу України.

Отже, приймання платежів небанківськими установами може здійснюватися на підставі цивільно-правових (господарських) договорів і в такому разі не регулюється Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Положення договорів між надавачами послуг та суб'єктами господарювання, що здійснюють приймання платежів, на предмет існування між ними агентських відносин мають містити норми Господарського кодексу України або Цивільного кодексу України.

Крім того, виникає складність віднесення такої діяльності до певної фінансової послуги, оскільки фінансова послуга з переказу коштів є широким спектром діяльності фінансових установ. Відповідно до статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансова послуга - операції з фінансовими активами, зокрема, коштами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи рахунок цих осіб, а до ринків фінансових послуг належать професійні послуги, що забезпечують обіг коштів.

Виходячи з норм статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» така діяльність із приймання платежів має деякі ознаки одночасно кількох фінансових послуг (кліринг та інші форми забезпечення розрахунків, переказ коштів, інші операції, які відповідають критеріям фінансової послуги, визначеним у пункті 5 частини першої статті 1 цього Закону), але повністю не відповідає жодній із них.

Фінансові послуги відповідно до вказаної статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» можуть

надавати фінансові установи - юридичні особи, внесені до державного реєстру фінансових установ, та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Таким чином, з урахуванням викладеного, за власним правовим статусом здійснювати приймання платежів можуть небанківські фінансові установи. Поряд з цим, Законом України «Про банки і банківську діяльність» (далі - Закон) передбачено право здійснювати небанківськими установами окремі банківські операції на підставі ліцензії Національного банку України, до яких віднесено відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них через банківські установи. Однак, як зазначено вище, згідно зі статтею 47 цього Закону, приймання платежів без застосування рахунків не належить до переліку виключно банківських операцій, отже, і здійснення такого виду діяльності не вимагає отримання банківської ліцензії. Крім того, чинність цього права була набута, коли іншого законодавства з питань регулювання фінансових ринків не було. На виконання Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні створює відповідну нормативно-правову базу, здійснює регулятивну та наглядову функцію за діяльністю з надання фінансових послуг, а отже, і здійснює ліцензування небанківських фінансових установ. Поряд з цим, Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначено форму участі небанківської фінансової установи у внутрішньодержавній небанківській платіжній системі на підставі ліцензії Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі - Держфінпослуг) на здійснення переказу коштів. У такому разі, з урахуванням норм законодавства, ліцензування послуги з переказу коштів покладено на Держфінпослуг.

Згідно із законодавством, лише за сукупності правових відносин між суб'єктами переказу, які регулюються на підставі договорів, укладених між ними з урахуванням вимог законодавства України, створюються і реєструються

внутрішньодержавні небанківські платіжні системи на право здійснення діяльності з переказу коштів.

Щодо приймання готівкових коштів та подальшого їх переказу, як фінансової послуги, із застосуванням внутрішньодержавної небанківської платіжної системи, то юридична особа має набути статусу фінансової установи шляхом внесення Держфінпослуг про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ (стаття 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

Стаття 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6, ст. 10] надає право небанківським фінансовим установам створювати небанківські платіжні системи. На виконання зазначених положень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6, ст. 10], стаття 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [20, ст. 7] Національний банк України Положенням про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, затвердженого постановою № 447 Правління НБУ від 14.10.2003 р., врегулював порядок реєстрації та отримання дозволу на діяльність небанківської платіжної системи.

Зміст статті 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6, ст. 10] дозволяють небанківській фінансовій установі самостійно утворювати небанківську платіжну систему шляхом поєднання функцій платіжної організації та члена платіжної системи відповідно здійснюючи функції збору та переказу коштів від отримувачів послуг до їх надавачів.

Оскільки переказ коштів відповідно до статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» є фінансовою послугою, то для переказу коштів із застосуванням внутрішньодержавної небанківської платіжної системи юридична особа має здійснити такі дії:

- відповідно до статті 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [20, ст. 7] має набути статусу фінансової установи шляхом внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ, відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6], отримати ліцензію на право здійснення переказу коштів небанківською фінансовою установою;

- відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжній організації необхідно узгодити правила внутрішньодержавної небанківської платіжної системи в Національному банку України [20, ст. 9].

Отже, сучасні платіжні відносини, які забезпечують переказ грошових коштів, розрахунок за платіжними зобов'язаннями визначаються як Цивільним та Господарським кодексами України, так і іншими законами й підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють ринок банківських та інших фінансових послуг в Україні. До інституцій, які забезпечують переказ коштів, крім банків, належать інші фінансові установи та юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але можливість та порядок надання ними окремих фінансових послуг визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів у межах їх повноважень. Розвиток ринку платіжних відносин та поява нових інституцій, з одного боку, можуть викликати конкуренцію у вітчизняному банківському секторі, а з іншого - стати серйозною підтримкою для населення - отримувачів послуг. Проні нові моделі формування платіжних відносин повинні знати не лише новоявлені адміністратори таких відносин, а й суспільство. У процесі становлення особливий інтерес представляє як адміністрування небанківських платіжних установ, так і забезпечення належного виконання усіх обов'язків щодо платіжних відносин відповідно до норм чинного законодавства у цій сфері.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

3.1. Правове регулювання електронних грошей в зарубіжних країнах та перспективи нормативного закріплення їх обігу в Україні

Європейський центральний банк і Банк міжнародних розрахунків неодноразово наголошували на встановленні чітких правил і умов, відповідно до яких може здійснюватися емісія електронних грошей, та запровадженні контролю за нею, оскільки емісія електронних грошей може негативно вплинути на стабільність фінансової системи та безперебійне функціонування платіжних систем [40, 45].

Сьогодні кількість електронних грошей в обігу незначна, і вони суттєво не впливають на монетарну політику. Проте, враховуючи потенційну можливість росту емісії електронних грошей, Європейський центральний банк вважає за необхідне створення відповідної регуляторної бази.

Важливість електронних грошей з точки зору монетарної політики випливає з того факту, що вони є заміником банкнот і монет. Деякі види електронних грошей можуть стати привабливою альтернативою розміщенню короткострокових банківських депозитів.

Першочерговим завданням монетарної політики, як це визначено Європейським центральним банком, є підтримка цінової стабільності. У контексті цього завдання розвиток систем електронних грошей піднімає три питання.

По-перше, необхідно захистити роль грошей як розрахункової грошової одиниці для здійснення фінансових операцій, незалежно від емітента або форми грошей, емісія яких здійснюється. Встановлення до емітентів вимоги щодо обов'язкового погашення електронних грошей на вимогу пред'явника має створити тісний зв'язок між електронними грошима та грошима центрального

банку. Завжди має бути забезпечена можливість погашення приватних електронних грошей за номінальною вартістю грошима центрального банку.

По-друге, ефективність інструментів монетарної політики може зазнати негативного впливу у разі, якщо електронні гроші будуть широко прийматися торговцями. Це головним чином стосується впливу на бухгалтерський баланс центрального банку та здатність центрального банку керувати короткотерміновими відсотковими ставками. Центральні банки можуть вжити багатьох заходів для підтримки розміру власних балансів за допомогою введення до емітентів електронних грошей вимог мінімального резервування або шляхом власної емісії електронних грошей. Однак не варто перебільшувати потенційний вплив швидкого збільшення електронних грошей на грошовий ринок.

По-третє, електронні гроші повинні мати відображення в інформаційному змісті монетарних показників. Так, електронні гроші є складовою грошових агрегатів Європейського центрального банку.

Увага Євросистеми до електронних грошей впливає не тільки із вищезазначених питань монетарної політики. Вона пов'язана з основним завданням Євросистеми по забезпеченню безперервного функціонування платіжних систем, а також з її роллю в підтримці стабільності фінансової системи та визначенні політики, яку впроваджують уповноважені органи, відповідальні за пруденційний нагляд за кредитними установами.

Політика Євросистеми щодо електронних грошей викладена у Звіті про електронні гроші Європейського центрального банку, вимоги якого до емітентів і відповідних систем розрахунків стали керівними принципами для органів державної влади в країнах єврозони:

- 1) емітент електронних грошей має бути об'єктом пруденційного нагляду;
- 2) права та обов'язки сторін, задіяних у системах розрахунків електронними грошима (користувачів, торговців, емітентів та операторів),

мають бути чітко визначені та розголошені; ці права та обов'язки мають бути здійсненими в усіх відповідних юрисдикціях;

3) у системах електронних грошей мають вживатися відповідні технічні, організаційні та процедурні заходи для запобігання, стримання та виявлення загроз шахрайства по відношенню до захисту систем, при цьому особлива увага має приділятися загрозі підроблення електронних грошей;

4) при розробленні та впровадженні систем електронних грошей має забезпечуватися захист проти їх використання у злочинних цілях, таких як відмивання грошей;

5) системи електронних грошей повинні надавати центральному банку країни всю інформацію, яка може бути необхідною для проведення ефективної монетарної політики;

6) емітент електронних грошей повинен мати правове зобов'язання щодо погашення електронних грошей грошима центрального банку за номіналом на вимогу пред'явника електронних грошей;

7) центральний банк повинен мати можливість встановлювати вимоги обов'язкового резервування для всіх емітентів електронних грошей [36].

Ці вимоги є базовими для загального політичного курсу центральних банків Євросистеми під час їх оверсайту за системами електронних грошей і платіжними системами в цілому. Метою такого оверсайту є стабільність, ефективність і гарантування довіри до грошей.

Ініціативи Європейського центрального банку і Банку міжнародних розрахунків, національних центральних банків і міністерств фінансів європейських країн щодо регулювання емісії електронних грошей та здійснення нагляду за їх емітентами привернули увагу Європейської Комісії. Європейська Комісія прагнула, щоб регуляторний і наглядовий підходи до електронних грошей розвивалися подібно в усіх країнах - членах Європейського Союзу, і разом з цим, щоб національні законодавства не стримували інновацій у платіжному секторі і не послаблювали внутрішній європейський ринок. Електронні гроші розглядалися Європейською Комісією як важливий

інструмент підтримки електронної комерції і сфера новітніх технологій, в якій Європа прагнула бути лідером [11].

З огляду на ймовірність появи нових систем розрахунків електронними грошима та для уникнення неконтрольованого розвитку ринку Європейська Комісія в липні 1998 року розробила проект Директиви про започаткування та здійснення діяльності установами - емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, який після дворічного консультативного процесу був прийнятий у вересні 2000 року (Директива 2000/46/ЄС).

Прийняття Директиви мало за мету гармонізацію нагляду та регуляторної бази стосовно електронних грошей в Європі та таким чином внесення вкладу у створення спільного ринку. Автори Директиви прагнули:

- забезпечити правову визначеність для підтримки нових учасників ринку і справедливої конкуренції і в цілому сприяти розвитку електронної комерції в Європі;
- запобігти перешкодам на шляху технологічних нововведень і допомогти використати потенціал електронних грошей;
- створити єдине «поле гри» для всіх емітентів електронних грошей і забезпечити користувачам широкий вибір серед великої кількості пропозицій;
- гарантувати стабільність і надійність емітентів електронних грошей і в такий спосіб захистити інтереси користувачів;
- сприяти вільному руху капіталів і розвитку транскордонних послуг.

Головні положення Директиви 2000/46/ЄС містять [23]:

1) визначення терміну «електронні гроші» та встановлення обмежень щодо сфери діяльності установ - емітентів електронних грошей (Electronic Money Institutions - ELMIs). Такі установи можуть надавати тісно пов'язані з емісією електронних грошей фінансові та нефінансові послуги, здійснювати емісію інших засобів платежу, крім надання будь-яких форм кредиту. До послуг ELMIs також можуть входити послуги збереження даних на електронних пристроях на користь інших установ (стаття 1) [23, ст. 1];

2) визначення сфери застосування директив щодо банківської діяльності. Тільки дві директиви Європейського Союзу, якщо інше прямо не визначено, застосовуються до ELMIs, а саме: окремі положення Директиви 2000/12/ЄС про започаткування та здійснення діяльності кредитними установами¹⁵ та Директиви 91/308/ЄС про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей¹⁶ (стаття 2) [23, ст. 2];

3) вимоги щодо погашення електронних грошей. Держатель електронних грошей може протягом періоду дійсності цих грошей звернутися до емітента з вимогою погасити електронні гроші за їх номінальною вартістю банкнотами та монетами або за допомогою переказу на банківський рахунок. При цьому не повинні братися комісії та збори, крім тих, що безпосередньо пов'язані із здійсненням зазначених операцій. Угода між емітентом і держателем має чітко встановлювати умови погашення електронних грошей. При цьому мінімальна межа погашення не повинна перевищувати 10 євро (стаття 3) [23, ст. 32];

4) вимоги щодо початкового капіталу та власних коштів. Мінімальною сумою початкового капіталу та власних коштів для ELMIs є 1 млн. євро (стаття 4) [23, ст. 4];

5) обмеження вкладень. ELMIs мають вкладати кошти у високоліквідні активи в сумі не меншій, ніж емітовані ними фінансові зобов'язання, що відносяться до електронних грошей. Діяльність ELMIs з деривативами може здійснюватись тільки з метою хеджування ринкового ризику (стаття 5) [23, ст. 5];

6) умови перевірки на відповідність установленим вимогам. Здійснення уповноваженою установою перевірок відповідності початкового капіталу та власних коштів ELMIs установленим вимогам, дотримання ними обмежень щодо вкладення коштів та аналіз ринкових ризиків має здійснюватись не рідше двох разів на рік (стаття 6) [23, ст. 6];

7) вимогу щодо наявності у ELMIs надійного та розсудливого управління, адміністративних і бухгалтерських 15 Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council of 20 March 2000 relating to the taking up and pursuit

of the business of credit institutions. Директиву 2000/12/ЄС було скасовано у зв'язку з прийняттям 14.06.2006 року Директиви 2006/48/ЄС. Усі положення Директиви 2000/12/ЄС щодо емітентів електронних грошей увійшли до Директиви 2006/48/ЄС у повному обсязі [23].

8) винятки. Національні уповноважені установи країн ЄС мають право не застосовувати окремі або всі положення директиви, якщо грошова вартість, яка обліковується на технічних пристроях, не перевищує 150 євро, і виконується хоча б одна з таких умов:

- загальна кількість фінансових зобов'язань, що відносяться до електронних грошей в обігу, як правило, не перевищує 5 млн. євро і ніколи не перевищує 6 млн. євро;
- випуск електронних грошей відбувається виключно у межах групи установ, до якої належать ELMIs;
- застосування електронних грошей обмежене локальною сферою або вони приймаються тільки підприємствами, які мають тісні фінансові або партнерські відносини з ELMIs, наприклад, загальну маркетингову або дистриб'юторську схему (стаття 8) [23, ст. 8].

Одночасно з Директивою 2000/46/ЄС в Європейському Союзі була прийнята Директива 2000/28/ЄС¹⁷, яка внесла зміни до Директиви 2000/12/ЄС про започаткування та здійснення діяльності кредитними установами. Суть змін полягає у такому:

- 1) доповнено визначення кредитної установи шляхом включення ELMIs до переліку кредитних установ Директиви 2000/12/ЄС. Відтак Європейський центральний банк має право встановлювати вимоги щодо мінімального обов'язкового резервування для всіх емітентів електронних грошей;
- 2) обумовлено, що вимога погашення електронних грошей має також застосовуватись і до традиційних кредитних установ, які здійснюють емісію електронних грошей [35].

Також у листопаді 2007р. у Європейському Союзі було прийнято Директиву 2007/64/ЄС¹⁸, яка визначає правила проведення платіжних операцій

на внутрішньому ринку, зокрема з використанням електронних грошей у визначенні Статті 1(3)(В) Директиви 2000/46/ЄС [23, ст. 1, 3].

Законодавство Сполучених Штатів Америки не містить загального визначення терміну «електронні гроші» та окремих положень, регулюючих питання, пов'язані із відповідним платіжним засобом. Тому зосередимося на регулюванні в США тих видів електронних платіжних продуктів, які сьогодні розглядаються як електронні гроші в Європейському Союзі, тобто тих, які класифікуються як електронні гроші у світлі Директиви 2000/46/ЄС.

При розгляді регуляторного режиму США необхідно брати до уваги як федеральний рівень, так і рівень штатів. У США не існує головного федерального органу, відповідального за діяльність небанківських провайдерів платіжних послуг. Тому більшість законодавчих актів, регулюючих ліцензування й нагляд за компаніями, яких в Європейському Союзі назвали б «небанківськими емітентами електронних грошей», відноситься до юрисдикції окремих штатів. Федеральні закони та інші регуляторні документи стосуються таких специфічних питань, як протидія відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, а також захист користувачів.

На відміну від спільної Європи з її Директивою 2000/46/ЄС про електронні гроші, в США регулювання небанківських емітентів електронних грошей є наслідком застосування традиційної законодавчої бази, а не нового правового явища. У більшості штатів існують законодавчі акти, які регулюють діяльність небанківських провайдерів платіжних послуг, на яких здебільшого посилаються як на «компанії, що надають грошові послуги» (money service businesses - MSBs) [23].

До цієї категорії включають фірми, які здійснюють:

- переказ грошей (у тому числі електронний переказ);
- продаж платіжних інструментів (наприклад, дорожніх чеків або наперед оплаченої вартості);
- інкасацію чеків;
- обмін іноземної валюти [23].

У багатьох випадках для характеристики провайдерів перелічених вище послуг також використовують термін «компанії, що здійснюють переказ грошей» (money transmitters), хоча при цьому частіше не йдеться про два останніх види послуг - інкасацію чеків та обмін валюти.

Одна з американських законодавчих моделей визначає переказ грошей як «діяльність, що полягає у продажу або емісії платіжних інструментів, або отриманні грошей, або грошової вартості шляхом передачі будь-яким або всіма засобами, у тому числі телеграфом, факсом, електронними пристроями, але не обмежуючись ними» [65]. Оскільки включення або невключення послуг з інкасації чеків та обміну валюти не є суттєвим у даному контексті, будемо використовувати термін «компанія, що здійснює переказ грошей» або «компанія, що надає грошові послуги» для посилання на небанківські компанії, що займаються переказом грошей, як визначено вище, та на емітентів наперед оплачених платіжних продуктів.

Сьогодні переказ грошей регулюється в 43 штатах США та окрузі Колумбія і не регулюється в 7 штатах. Законодавство штатів з питань ліцензування, регулювання та нагляду за компаніями, що надають грошові послуги, суттєво відрізняється. У деяких штатах у правові норми нещодавно внесені зміни або прийняті нові закони, в інших - законодавство не змінювалось протягом десятиріч. Приблизно в десяти американських штатах законодавство спирається на Типовий закон про компанії, що здійснюють переказ грошей (Model Money Transmitters Act - MMTA), а типова правова схема розроблена в 1989-1990 роках Асоціацією регуляторів компаній, що здійснюють переказ грошей (Money Transmitters Regulators Association - MTRA), і в останні роки оновлена.

Ще одна спроба гармонізувати різні регуляторні підходи здійснена Національною конференцією уповноважених представників з питань уніфікованого законодавства штатів (National Conference of Commissioners on Uniform State Law - NCCUSL), яка в серпні 2000 року схвалила Уніфікований закон про грошові послуги (Uniform Money Service Act - UMSA). Цей закон

об'єднав усі типи компаній, що надають грошові послуги, у тому числі емітентів грошової вартості та провайдерів послуг он-лайнного переказу грошей, і встановив для них ліцензійні вимоги [67].

Проте Уніфікований закон про грошові послуги (UMSA) у повному обсязі був прийнятий лише в трьох американських штатах і частково ще в одному.

Зауважимо, що ні Типовий закон про компанії, що здійснюють переказ грошей (ММТА), ні Уніфікований закон про грошові послуги (UMSA) не мають жодного зобов'язуючого наслідку. Обидва закони є типовими, і законодавці штатів повністю вільні вирішувати, чи приймати їх, доповнювати або змінювати на свій розсуд.

Якщо порівняти основні положення Директиви 2000/46/ЄС про електронні гроші із «сучасним» законодавством американського штату щодо переказу грошей, наприклад з тим, яке ґрунтується на Типовому законі про компанії, що здійснюють переказ грошей (ММТА), та/або на Уніфікованому законі про грошові послуги (ЦМЯА), знайдуться переконливі подібності, хоча Директива 2000/46/ЄС спеціально присвячена новим видам електронних платежів, а законодавство США щодо переказу грошей охоплює і більш традиційні інструменти - платіжні доручення, дорожні чеки тощо. На практиці загальний підхід у США та ЄС до більшості продуктів електронних грошей є аналогічним - це ліцензування, що поєднане з регуляторним режимом і пруденційним наглядом.

Найбільш важливими подібними аспектами європейської та американської правової бази є такі:

- 1) в ЄС, так само як у більшості штатів США, емітенти електронних грошей (ELMIs) мають отримати ліцензію і, якщо вона надана, знаходяться під наглядом уповноваженого регуляторного органу, якому періодично звітують;
- 2) в обох юрисдикціях емітенти електронних грошей мають відповідати встановленим вимогам, які сприяють їх надійній та обачливій діяльності;
- 3) емітенти електронних грошей в ЄС, так само як компанії, що здійснюють переказ грошей в США, є обмеженими щодо вкладення коштів,

отриманих від користувачів. Обидва типи компаній повинні мати вкладення у високоліквідні активи з низьким ризиком у сумі не меншій, ніж випущені ними в обіг зобов'язання;

4) в обох юрисдикціях закриті системи, електронні гроші/платіжні інструменти яких приймаються виключно емітентами, не підлягають регулюванню.

Суттєві відмінності європейського та американського правових підходів полягають у такому:

1) в ЄС емітенти електронних грошей повинні мати початковий капітал у сумі, не меншій 1 млн. євро. В більшості американських штатів від компаній, що здійснюють переказ грошей, також вимагається наявність певного мінімального власного капіталу, проте вимоги суттєво нижчі: 25 тис. доларів США відповідно до Типового закону про компанії, що здійснюють переказ грошей (ММТА), 100 тис. доларів США відповідно до Уніфікованого закону про грошові послуги (UMSA), а у деяких штатах (наприклад, штаті Меріленд) - 150 тис. доларів США. У доповнення до цього вимагається надання облігації з гарантією або іншого подібного забезпечення. Вимог щодо підтримання на певному рівні власних коштів законодавством США, на відміну від права ЄС, не встановлено;

2) Директива 2000/46/ЄС про електронні гроші дає можливість національним регуляторам не застосовувати частину або всі вимоги до компаній, які випускають електронні гроші в невеликому обсязі або для обмеженого оточення. В США подібної можливості не передбачено;

3) в ЄС діяльність емітентів електронних грошей має обмежуватися емісією електронних грошей або тісно пов'язаною з цим діяльністю. В США компанії, які здійснюють переказ грошей, як правило, не обмежені у видах діяльності (зрозуміло, що депозитна/кредитна діяльність без банківської ліцензії не дозволяється);

4) на відміну від вимог Директиви 2000/46/ЄС у законодавстві американських штатів питання погашення електронних грошей/платіжних

інструментів у більшості випадків регулюється угодою між емітентом і клієнтом;

5) одним з основних принципів Директиви 2000/46/ЄС є взаємне визнання дозволів і пруденційного нагляду за емітентами електронних грошей у різних країнах - членах Європейського Союзу. В США компанії, що здійснюють переказ грошей, мають отримати окремі ліцензії в кожному із штатів, законодавством яких передбачено таке ліцензування [47].

Нині криптовалюти засоби тільки стають завойовувати інвестиційні ринки. Відповідно, у світовій економіці спостерігається досить висока варіація методик аналізу криптовалютних ринків, підходів до регулювання цієї криптовалюти. Однак беззаперечно, що не в далекому майбутньому віртуальної валюти займуть особливе місце та стануть свого роду міжнародним революційним стандартом в платіжній системі. Наразі правова регламентація використання біткоїну залежить від того, хто ним користується, в якій країні та з якою метою [11].

На початку свого розвитку біткоїн використовувався лише певною кількістю людей, які були ініціаторами створення цієї криптовалюти. Але потім за кілька років перетворилась на гігантську масштабну систему, що охоплює весь світ.

Нині операції з криптовалютою проводять на великій кількості валютних бірж, обмінників та інших ресурсів в інтернеті. Також обмін криптовалюти присутній в багатьох роздрібних підприємствах: магазинах, сервісних центрах і навіть держустановах. Так, наприклад, відомі випадки видачі зарплати держслужбовцям в біткоінах, біткоін приймають до оплати в багатьох ресторанах, готелях, магазинах в деяких країнах з розвинутою економікою.

Великобританія є лідер криптовалютної інтеграції. Вона також забезпечує сприятливі і комфортні юрисдикції для здійснення криптовалютного інвестування. Більш того, дана країна надає підтримку стартапам, пов'язаним із цифровою валютою. Однак остаточна позиція уряду щодо правового регулювання діяльності, пов'язаної з цифровими грошима, до сих пір не

вироблена. Разом з тим держава має намір упорядкувати криптовалютні відносини, по-перше, з ціллю запобігання злочинного використання цифрових валют для легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та здійснення іншої незаконної діяльності і, по-друге, для підтримки інновацій в цій сфері.

У 2016 році Казначейством Великобританії було опублікувало документ інноваційного характеру щодо сфери фінансово-інвестиційних послуг. Згідно з даним документом уряд країни взяв зобов'язання підтримувати цифровий обмін валют. Це сприятиме створенню належного середовища для функціонування віртуальних грошей. Банк Англії не вбачає в віртуальній валюті загрозу для грошової чи фінансової стабільності Об'єднаного Королівства, однак уряд обов'язково візьме безпосередню участь у контролі та моніторингу становища біткоїну та інших криптовалют на ринку Британії. Це говорить про ймовірність інтеграції криптовалютних технологій в існуючу платіжну систему, яка може таким чином удосконалитись та зробити гнучкою валютну політику країни [25].

Значні кроки в регулюванні ринку криптовалют здійснив американський федеральний уряд. Проте, йому поки що не вдалося подолати фрагментність та неоднозначність в юридичному полі стосовно інвестування в електронні гроші. Складність ситуації криється у значних похибках та специфіці такого регулювання на державному і федеральному рівнях. Різні органи державної влади формують різні підходи до регулювання біткоїну.

Для деяких азіатських країн біткоїни стали активно залучатися як альтернативна форма платежів. Тобто, поряд з відкриттям банківському рахунку і отримання пластикових карток, мешканці країн отримали можливість відкривати рахунки в біткоїнах [17].

Таким чином, можна зазначити, що Великобританія є однією з найбільш успішних країн у сфері залучення до обігу та використання віртуальної валюти (тут нараховується більше, ніж 30 bitcoin-банкоматів).

Данія відкрито заявила про бажання якнайшвидше ліквідувати паперові гроші, тому безготівкові розрахунки та цифрова валюта досить поширені. У

березні 2016 року Данія стала першою скандинавською країною, де купівля нерухомості була здійснена за допомогою bitcoin [35].

Досить принципом є відношення до віртуальної валюти урядом Нідерландів. Відповідно до державної програми було створено спеціальне місто «Біткоїн», де визначена найвища концентрація компаній, що надають товари та послуги за bitcoin. Тут можна не тільки сплатити юридичні послуги, а й підстригтися, купити гамбургер або новий костюм, надіслати листа, полагодити побутову техніку або зняти номер в готелі.

Уряд Німеччини здійснив визнання біткоїну на рівні електронного засобу платежу. На основі цього було внесено відповідні зміни у Банківський кодекс. Франція, за аналогією до України, рекомендує не використовувати криптовалюту, Фінляндія розглядає bitcoin не як «валюту», а як «сировинний товар», Естонія відмовляється працювати з bitcoin, як і найбільший скандинавський SEB Bank.

У Сполучених Штатах bitcoin прийнято вважати один із способів електронних платежів в електронній комерції. Приміром, найбільший американський інтернет-магазин побутової техніки Overstock.com тривалий час функціонує за рахунок bitcoin.

Що стосується досвіду Австрії (м. Відень), то в цій країні було відкрито перший в світовій практиці Біткоїн-банк. Дана установа має здійснювати купівлю-продаж криптовалют за рахунок використання нових протоколів безпеки та шифрування даних. У банку вмонтовано відповідні автомати самообслуговування, які роблять обмін криптовалют на євро безпечним. Відвідувачі даного банку також мають змогу отримати цікаву для них інформацію про віртуальні валюти. Проект став досить успішним, і після нього автомати самообслуговування стали з'являтися і в інших місцях [16].

США є сьогодні однією з найбільш зручних у світі держав для здійснення інвестування у формі криптовалютних інструментів. На території цієї країни сформовано великі крипто-фонди, біржові організації та інші компанії, які здійснюють електронні операції з криптовалютою. Також в цій країні присутня

значна кількість торгових площадок, де можна придбати великий перелік товарів та сервісів за криптовалюту.

Канада нині посідає друге місце (після США) за рівнем розміщених криптовалютних автоматів самообслуговування. З метою більш високого рівня розуміння технології «Блокчейн» уряд країни планує цифрову версію канадського долара на його основі біткоїну. Органи державного регулювання цієї країни працюють у напрямку посилення ролі цифрової валюти і розподілених технологій, забезпечуючи регулювання криптовалютної діяльності лише при необхідності [44].

При цьому діяльність криптовалютних бірж була врегульована ще в 2014 році, коли генерал-губернатор Канади схвалив законопроект, відповідно до якого такі біржі підлягають реєстрації в Канадському центрі аналізу фінансово-інвестиційних операцій та звітності і зобов'язані дотримуватися законодавства в сфері протидії легалізації доходів.

Китай на сьогодні знаходиться на одному з найбільш ростучих криптовалютних-ринків в світі. До того ж, саме у цій країні сконцентровано багато майнінг-пулів (наприклад, F2Pool, AntPool, BTCC і інші). Нині обсяги сформованого в Китаї криптовалютного бізнесу постійно збільшуються. Однак, методи до державного регулювання криптовалютних відносин в Китаї все ще не є досконалими. При цьому електронна валюта розглядається регулятором як товар, а криптовалютні біржі (і інші веб-сайти, пов'язані з цифровою валютою) повинні бути зареєстровані в Телекомунікаційному бюро [36].

Досить показовим є досвід Австралії. Дана країна прагне сформувати сприятливі фактори для формування інформаційних підприємств. Також уряд країни активно працює в напрямку формування власних криптовалютних центрів. Органи державної влади Австралії розглядають перспективи використання технології «Блокчейн» в різних сферах державного управління. Можливість застосування «Блокчейн» є цікавими для підприємств, які обслуговують пошту Австралії. Досить значними темпами розвиваються і

недержавні проекти, котрі мають відношення до цифрових грошей і блокчейн-технологій [52].

Серед лідерів у сфері криптовалютних інновацій варто виділити Японію. Адже, в цій країні було винайдено першу в світі криптовалюту. У Японії працює Комісія з цифрових активів Японії (The Japan Authority of Digital Asset). Вона є саморегульованим органом. Починаючи з 2016 року в цій країні було змінено законодавство, що здійснювало регулювання функціонування фінансових бірж. Тепер реєстрація усіх бірж має здійснюватися в Агентстві фінансово-інвестиційних послуг. Дана установа має перевіряти усі операції на біржах. Враховуючи поправки до законодавства, електронна валюта є цінністю, яка прирівнюється до реальних активів. Операції з електронними грошима були заборонені японським урядом[18].

У 2015 році в Японії був прийнятий закон, відповідно до якого криптовалюти та інші електронні засоби платежу за статусом стають рівними до електронних грошей. Таким чином, біткоїни стали законним платіжним засобом. Японія є першою у світі країною, яка легалізувала повноцінний обіг криптовалют на усіх ринках [42].

Отже, в сучасних умовах на етапі формування міжнародної економіки правове регулювання електронної валюти досить відчутно зростає. Про це свідчить досвід багатьох зарубіжних країн. Процеси інформатизації, нестримне підвищення грошових ринків, загальна комп'ютеризація і удосконалення ІТ-технологій виявили суттєвий вплив на появу в економіці величезної кількості додаткових засобів, фінансово-інвестиційних засобів і нових форм взаємодії між людьми. Відсутність у США окремого спеціального законодавства стосовно електронних грошей не означає, що ці продукти не регулюються. По суті, на практиці підходи до регулювання електронних грошей в Європейському Союзі та у Сполучених Штатах Америки дуже подібні. Тоді як в ЄС розробили нове законодавство, в США застосовують та вдосконалюють діюче. Йдучи різними шляхами, регулятори обох ринків прагнуть однієї мети - щоб емітенти електронних грошей та відповідний засіб платежу були об'єктом

регулювання. Деякі проблеми, що постають у зв'язку з цим, також подібні - це досягнення чіткості класифікації та категоризації продуктів електронних грошей, узгодженості серед країн-учасників (або штатів) і збереження рівноваги між забезпеченням захисту користувачів систем, надійністю та стабільністю систем, з одного боку, та підтримкою інновацій у платіжній сфері, з іншого.

3.2. Напрями вдосконалення законодавства України щодо обігу електронних грошей

Різні країни вирішують питання регулювання електронних грошей по-різному. Так, США встановили п'ятирічний мораторій на будь-яке регулювання електронних грошей. Зроблено це для того, щоб оцінити перспективи і перспективи розвитку нової технології. В Україні пішли протилежним шляхом — те, що невідомо, необхідно заборонити. Так, НБУ, у Листі від GB.12.2G14 визначає Bitcoin як «грошовий сурогат», який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це, на його думку, суперечить нормам українського законодавства [14].

Згідно з положенням Закону «Про Національний банк України», грошовий сурогат — це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені для здійснення платежів у господарському обігу. Однак технологічно електронні гроші далекі від поняття електронного документа, адже електронний документ — це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, ураховуючи обов'язкові реквізити документа. Можна посперечатися щодо такого визначення біткоіна, як у Листі НБУ від GB.12.2G14 та компетенції НБУ щодо знань у сфері краптовалют. Голова СБУ В. Наливайченко прирівняв користувачів Bitcoin до посібників тероризму і пригрозив, що СБУ разом із Держфінмоніторингу та МВС почнуть блокувати

рахунки, картки і «різноманітні біткоіни», оскільки через них нібито відбувається фінансування терористів. Таким чином, можна спрогнозувати, що удосконалення електронних грошей на території України буде проходити всупереч волі чиновників [18].

На нашу думку, ускладненню шляху біткоіна до визнання на території України сприяють декілька причин:

а) небажання законотворчих органів укладати нові і переробляти діючі нормативні акти стосовно валютного регулювання і електронних грошей у цілому;

б) страх перед тим, що масове використання електронних грошей поставить під сумнів ліквідність та авторитет гривні у цілому;

в) у перспективі перехід до розрахунків з використанням електронних грошей може сильно вдарити по банківській системі, оскільки банки не мають впливу на ринок електронних грошей;

г) небажання відпускати у вільне плавання біткоїн, оскільки український уряд звик контролювати більшість сфер діяльності суб'єктів господарювання, а ринок електронних грошей діє централізовано і принципово не може бути підпорядкований якомусь конкретному органу;

д) військові дії на території України змушують відмовитися від дозволу використання біткоіна та інших електронних грошей у масовому масштабі, оскільки потужності, анонімність і конфіденційність криптовалют може бути використана для фінансування тероризму;

е) владні органи відмовляються визнавати біткоїн як власне валюту через те, що, по суті, їхня вартість не підкріплена ні вартістю золота, ні товарною масою.

Вирішити наведені вище складності має прийняття Закону «Про стимулювання ринку електронних грошей та їх похідних в Україні». Для цього до Верховної Ради України був поданий альтернативний законопроект № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» від 10.10.2017.

Ціллю прийняття цього проекту є встановлення основних правових та організаційних засад здійснення їх діяльності в Україні, стимулювання розвитку платіжної та цифрової інфраструктури, що забезпечують добування та обіг криптовалют, забезпечення прав і законних інтересів осіб, що здійснюють видобування криптовалют, та інвесторів.

Основним завданням проекту № 7183-1 є створення умов для стимулювання розвитку діяльності криптовалют в Україні та їх видобування (реальні фактори для майнерів), використання криптовалют у повсякденному житті при здійсненні товарообмінних операцій суб'єктами господарювання, захист прав, законних інтересів професійних учасників ринку та кваліфікованих інвесторів.

У зв'язку з тим, що за останні роки швидко зріс ринок криптовалют, в Україні механізми, що регулюють криптоекономіку, й досі не отримали належного розвитку. Відтак, законопроектом передбачається встановлення можливих факторів для розвитку криптовалют в Україні, для здійснення операцій з ними, стабільної роботи бірж з обміну криптовалют та роботи майнерів у правовому полі.

З метою стимулювання розвитку криптовалют в економіці України варто навести можливість представлення певних переваг для учасників ринку. На відміну від проекту № 7183, альтернативний нормативний документ передбачає ввід нового збору на обов'язкове державне пенсійне страхування (у розмірі 2%) з кожної операції, яка відноситься до криптовалют. Це має дати можливість сформувати нові надходження до Державного Бюджету України та зменшити обсяги його дефіциту.

Згідно проекту № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» передбачено, що система регулювання учасників на ринку криптовалют та здійснення контролю за її функціонуванням складається з відповідного нагляду та контролю. Ці заходи мають забезпечуватися у порядку, визначеному законодавством. Законопроектом передбачено ряд

кроків, які мають удосконалити рівень державного регулювання ринку криптовалют в Україні.

Основні напрямки удосконалення правового регулювання електронних грошей в Україні наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Напрямки удосконалення правового регулювання електронних грошей

№	Напрямок
1	- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку криптовалют;
2	- регулювання прав та обов'язків професійних учасників ринку криптовалют;
3	- видача ліцензій на здійснення діяльності криптобірж та криптообмінних операцій та забезпечення контролю за такою діяльністю;
4	- заборона та зупинення на певний термін (до одного року) діяльності фінансово-інвестиційних установ, що надають інвестиційні послуги на ринку криптовалют, у разі відсутності ліцензії на цю діяльність та притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з законодавством;
5	- контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринку криптовалют, контролюючим органам;
6	- встановлення правил і стандартів надання фінансово-інвестиційних послуг на ринку криптовалю та контролю за їх дотриманням;
7	- пруденційний нагляд за фінансовими установами, що надають інвестиційні послуги на ринку криптовалют;

Відповідно до наведено законопроекту має бути упорядковано діяльність зі стимулювання діяльності з видобування (майнінгу) криптовалют. Вона має здійснюватися з ціллю [62]:

- забезпечення розвитку сучасних інформаційних технологій, платіжної інфраструктури, залучення інвестицій, підвищення рівня зайнятості населення та розвитку підприємництва в Україні;
- ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення цілей їх сталого розвитку.

- збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих програм розвитку ринку криптовалют, визначення державою з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування обґрунтованих пріоритетних напрямів та шляхів підтримки розвитку діяльності з видобування (майнінгу) криптовалют;
- програмно-цільового підходу до розв'язання проблем розвитку ринку криптовалют, в тому числі його правового врегулювання, створення сприятливого інвестиційного середовища на цьому ринку в Україні;
- максимального сприяння державних органів та органів місцевого самоврядування в розвитку ринку криптоауот в цілому та діяльності суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність з видобування (майнінгу) криптовалют;
- співробітництва та взаємної відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб'єктів у виконанні завдань з розвитку ринку криптоауот та діяльності з видобування (майнінгу) криптовалют.

Таким чином, сучасний стан розвитку правового регулювання електронних грошей в Україні має багато проблем, до яких можна віднести: небажання законотворчих органів укладати нові і переробляти діючі нормативні акти стосовно валютного регулювання і криптовалют у цілому; страх перед тим, що масове використання криптовалюти поставить під сумнів ліквідність та авторитет гривні у цілому; у перспективі перехід до розрахунків з використанням криптовалют може сильно вдарити по банківській системі, оскільки банки не мають впливу на ринок криптовалюти; небажання відпускати у вільне плавання криптовалюту; військові дії на території України змушують відмовитися від дозволу використання біткоіна та інших криптовалют у масовому масштабі. Основним недоліком є відсутність нормативного закріплення криптовалюти, у зв'язку з чим фактично ринок перебуває поза законом. рийняття проекту закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» дозволить Пенсійному фонду України отримати, лише за песимістичним прогнозом, додаткові надходження. Крім

того, його ухвалення дозволить: створити передумови для розвитку економіки на базі новітніх технологій в Україні, призведе до надходження додаткових високотехнологічних інвестицій; підвищить конкурентноспроможність України на світовому ринку та сприятиме зростанню ВВП.

Правозастосовча діяльність щодо використання технологій розподіленої обробки даних (у т.ч. «блокчейн») повинна здійснюватись на основі загальних принципів права, насамперед це стосується застосування норм права правоохоронними органами.

Законодавчі пропозиції стосовно правової регламентації застосування технологій розподіленої обробки даних та обігу криптовалют, як одного з її проявів, мають ґрунтуватись на ретельному дослідженні ситуації, особливостей суспільних відносин, колізійності юрисдикцій та інших системних питань правового характеру. Слід відійти від надзвичайності і хаотичності у нормотворчості, а також позбавитись неправомірних впливів з боку зацікавлених суб'єктів господарської діяльності.

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, правовою неврегульованістю суспільних відносин у сфері електронних грошей та їх специфічним характером на практиці виникає ряд проблемних моментів. Серед основних можна виділити наступні:

- проблема індивідуалізації суб'єктів;
- складнощі у підтвердженні отримання акцепту, переданого із використанням інформаційних мереж;
- проблема визначення законодавства, що застосовується у зв'язку із транснаціональним характером електронних грошей;
- відсутність чіткої міжнародної уніфікації положень у сфері електронних грошей;
- специфічний характер правовідносин;
- швидкий розвиток інформаційних технологій, що ускладнює оперативне правове реагування та внесення відповідних змін до законодавства.

Таким чином, незважаючи на значний крок у сфері електронних грошей, зроблений у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електронну комерцію» № 675-VIII, багато проблем залишається невирішеними.

Впровадження його положень на практиці є непростим, оскільки велика частина ринку онлайн-комерції знаходиться в тіні. А оскільки контроль за його суб'єктами зі зрозумілих причин ускладнено, то очікувати на виведення ринку в правове поле буде занадто оптимістичним. Аж ніяк не сприяє вирішенню проблемних моментів відсутність чіткого механізму ведення бухгалтерського обліку та системи оподаткування у даній сфері.

Крім того, необхідним є прийняття деяких нових нормативних актів у сфері електронних грошей та внесення змін до вже існуючих. Слід зазначити, що в Україні не врегульовано питання щодо вирішення спорів між особами, якими укладено електронний правочин.

Не краща ситуація склалася і при використанні електронного документу як доказу в судах. Так, у суду наявний обов'язок прийняти подані стороною документи на підтвердження укладення правочину, однак в такому випадку кожна зі сторін має можливість у якості доказу подати свій варіант документів. Незрозуміло як буде вирішуватись проблема, оскільки отримання власного електронного підпису покупцем на сьогодні є досить проблематичним.

Отже, уповноваженими державними органами проведено значну роботу у даній сфері, але разом з тим правове поле у сфері електронних грошей далеке від ідеального та потребує вдосконалення.

Аналізуючи досвід іноземних держав у сфері нормативно-правового регулювання функціонування електронних грошей, зіставляючи окремі положення щодо здійснення розрахунків електронними грошима в Україні, передбачені Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 04 червня 2017р., з аналогічними положеннями, що діють в Європі та США, доцільно зауважити, що у законодавстві України не передбачений особливий правовий статус для емітентів електронних грошей, у той час, як в провідних зарубіжних країнах існують спеціалізовані організації, які

здійснюють виняткову діяльність. Також встановлені високі вхідні вимоги для учасників ринку електронних грошей і платежів з їхнього використання. Крім того, відсутній орган, який координує діяльність, представляє, захищає інтереси в органах влади учасників правовідносин, - між операторами електронних грошей, їх користувачами та регулятором. До недоліків регулювання слід віднести і недостатньо широке різноманіття платіжних інструментів, що застосовуються у розрахунках і платежах з використанням електронних грошей, недостатньо гнучкі підходи до забезпечення належного рівня ліквідності емітентів електронних грошей та високий рівень фінансових ризиків.

Як показує краща міжнародна практика, для того, щоб ефективним було регулювання та щоб постійно розвивався ринок електронних грошей, потрібно на законодавчому рівні дозволити широкому колу компаній випускати електронні гроші (а не лише банкам). Необхідно передбачити, що компанія має право отримати дозвіл на випуск електронних грошей за умови, що вона відповідає вимогам щодо технічної спроможності, розміру власного капіталу та ділової репутації (при цьому рівень капіталу повинен бути менший за обсяг, що встановлений для банків). Треба дозволити використання електронних грошей для всіх видів розрахунків між юридичними і фізичними особами та державним сектором; забезпечити погашення випущених електронних грошей через вкладення залучених коштів в безпечні та ліквідні активи. Слід закріпити в законодавстві, що діяльність щодо випуску, обігу та погашення електронних грошей повинна бути окремою від операцій, що не пов'язані із платіжними послугами. Також, щоб усунути ризик відмивання коштів, анонімні операції з електронними грошима повинні бути обмежені за розміром, а юридичні особи, які здійснюють такі операції та мають відповідні рахунки в системах електронних грошей, мають реєструвати їх згідно з вимогами чинного податкового законодавства. Бажано постійно проводити моніторинг можливих зловживань у системі електронних грошей.

Удосконалення сфери нормативно-правового регулювання функціонування електронних грошей, на нашу думку, необхідно здійснювати за такими напрямками: перший напрямок передбачає розвиток відносин з метою підвищення конкуренції та зниження вхідного порогу для нових учасників; другий пов'язаний з підвищенням рівня доступності електронних грошей і розширення сфер їх застосування, за допомогою розвитку та легалізації платіжних інструментів, а також стандартизації і уніфікації технологічної складової за рахунок введення у дію відповідних технічних регламентів інформаційного забезпечення; забезпечення та підвищення безпеки здійснення платіжних трансакцій з використанням електронних грошей у межах інформаційної безпеки.

Отже, міжнародний досвід свідчить, що розвиток ринку електронних грошей в значній мірі залежить від ефективного нормативно-правового регулювання. Питання щодо закріплення фінансово-правової сутності електронних грошей у нормативних актах має вирішальне значення, оскільки від цього залежить впровадити нові системи електронного подальше успішне введення в платіжний обіг розрахунку та створити єдиний орган їх електронних грошей. Для вдосконалення і регулювання, забезпечити надійність емітентів вирішення сучасних проблем обігу електронних грошей, підвищити безпеку грошей в Україні необхідно скористатися здійснення платіжних трансакцій з досвідом зарубіжних країн: вдосконалити та використанням електронних грошей.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати такі висновки і пропозиції:

У ході визначення сутнісних ознак правової природи електронних грошей було встановлено, що вони як і інші форми сучасних грошей, за своєю природою виступають повноцінними засобами платежу. Зокрема, електронні гроші виконують такі ж функції, що й інші форми, а питання щодо кількості, походження і змісту їхніх функцій носять також дискусійний характер і залежить від поглядів науковців чи бачень різних наукових шкіл. Інтересам центрального банку, банківських установ і держави в цілому відповідає створення в Україні правової основи для гарантування того, щоб емітенти електронних грошей були надійними, а системи розрахунків електронними грошима - безпечними та ефективними. Важливо також, щоб законодавство гарантувало рівні умови для провайдерів різних видів електронних грошей. Також встановлено, що найпопулярнішими в Україні є види електронних грошей, що відтворюють грошову вартість, яка за допомогою програмного забезпечення зберігається в пам'яті комп'ютерів чи інших пристроїв. Розрахунки такими електронними грошима відбуваються з використанням телекомунікаційних мереж, здебільшого відкритої мережі Інтернет.

З метою уточнення правової природи електронних грошей було визначено зміст поняття «гроші», які виступають загальним еквівалентом для всіх видів інших товарів, тобто вони служать засобом вираження вартості товарів. Гроші є специфічним товаром, тому що вони не здатні прямо задовольняти будь-які фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано - через витрачання їх на купівлю різних товарів та послуг. За результатами аналізу законодавства України було сформульовано висновки стосовно особливостей цивільно-правової природи електронних грошей. Визначено, що сьогодні в Україні електронні гроші виступають грошовим зобов'язанням на пред'явника в електронній формі, тому що підставою для їх

випуску є цивільно-правовий договір. Крім того, після обміну готівкових або безготівкових грошей на електронні гроші вони зберігають вартість традиційних грошей і тому можуть виступати як засіб платежу. Результат правового аналізу окремих положень законодавства України дає підстави стверджувати, що електронні гроші наділені властивістю погашати грошові зобов'язання, які виникли між суб'єктами договірних відносин.

У другому розділі розглянуто засади правового регулювання випуску електронних грошей. Визначено, що випуск електронних грошей в Україні може здійснювати виключно банк. При цьому зазначено, що банківська установа здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача. Суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату платежу за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам. Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні, для використання на території України. Банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів.

За результатами аналізу особливостей правового режиму обігу електронних грошей як платіжних засобів зроблено висновки стосовно необхідності удосконалення чинного українського законодавства у сфері використання електронних грошей. Зокрема відмічено, що слід розширити коло користувачів електронних грошей та включити до них і державні органи,

що сприятиме покращенню послуг платіжної інфраструктури у сфері віддалених розрахунків.

Характеристика проблем обігу електронних грошей в Україні дозволила визначити, що в Україні не створено усіх необхідних законодавчих передумов для їх легалізації. Визначено, сучасні платіжні відносини, які забезпечують переказ грошових коштів, розрахунок за платіжними зобов'язаннями визначаються як Цивільним та Господарським кодексами України, так і іншими законами й підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють ринок банківських та інших фінансових послуг в Україні. Однак, наявні нормативні документи не містять положень, які б могли визначати місце електронних грошей як законного засобу платежу в фінансово-правовій системі України.

За результатами аналізу особливостей правового регулювання електронних грошей в зарубіжних країнах визначено, що в сучасних умовах на етапі формування міжнародної економіки правове регулювання електронної валюти досить відчутно зростає. Про це свідчить досвід багатьох зарубіжних країн. Процеси інформатизації, нестримне підвищення грошових ринків, загальна комп'ютеризація і удосконалення ІТ-технологій виявили суттєвий вплив на появу в економіці величезної кількості додаткових засобів, фінансово-інвестиційних засобів і нових форм взаємодії між людьми. Виходячи з аналізу зарубіжної практики зроблено висновки стосовно перспектив нормативного закріплення електронних грошей в законодавстві України. Визначено, що для вдосконалення і регулювання, забезпечити надійність емітентів вирішення сучасних проблем обігу електронних грошей, підвищити безпеку грошей в Україні необхідно скористатися здійснення платіжних трансакцій з досвідом зарубіжних країн: вдосконалити та використанням електронних грошей.

Напрями вдосконалення законодавства України щодо обігу електронних грошей потребують ретельного переосмислення їх природи та ролі в розвитку цивільно-правових відносин. Подальший розвиток ринку електронних грошей в Україні в значній мірі залежить від формування

відповідних передумов щодо їх нормативно-правового регулювання. Питання щодо закріплення фінансово-правової сутності електронних грошей у нормативних актах має вирішальне значення, оскільки від цього залежить впровадити нові системи електронного подальше успішне введення в платіжний обіг розрахунку та створити єдиний орган їх електронних грошей.

За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері обігу та використання електронних грошей:

- 1) Пропонується внести зміни до Цивільного кодексу України – у статтю 192 Розділу 3 «Об'єкти цивільних прав» включити положення про електронні гроші як засоби платежу. Такий крок дозволить на законодавчому рівні закріпити поняття електронний грошей, а також створить передумови щодо їх легалізації в Україні. При цьому вважається за доцільне доповнити Розділ 3 Цивільного кодексу України окремою статтею, присвяченою визначенню правових ознак легалізації засобів платежу у формі електронних грошей (зокрема, навести перелік фінансових операцій, в яких зможуть приймати участь електронні гроші як засіб платежу).
- 2) Главу 72 Цивільного кодексу доповнити статтею, в якій зазначити можливість використання електронних грошей як засобу розрахунків між фізичними та юридичними особами. Додатково варто прописати перелік обмежень, які будуть застосовуватися до можливостей використання електронних грошей як засобу платежу.
- 3) Доповнити статтю 1 Розділу 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначенням електронних грошей з посиланням на відповідні положення, які пропонується внести до Цивільного кодексу України.
- 4) Доповнити статтю 14 Розділу 3 «Платіжні інструменти» Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»

положенням про можливість використання електронних грошей як легального засобу платежу.

- 5) Доповнити Розділу 3 «Платіжні інструменти» Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» окремою статтею, в якій чітко визначити перелік видів електронних грошей, які можуть використовуватися як засіб платежу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабан Л. М. Електронні гроші: можливості, тенденції та перспективи розвитку в Україні / Л. М. Барабан // Фінансовий простір, 2014. – №3. – С. 10-15
2. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів, 2008. – № 2 (15). – С. 157–160.
3. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. – К.: Національний банк України, Центр наукових досліджень. 2008. – 145 с.
4. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей: Директива, Міжнародний документ від 16.09.2009 № 2009/110/ЄС [електронний ресурс] – режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a18
5. Кравчук В. Електронні гроші в Україні / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець // Інститут політичних досліджень та консультацій, 2012. – К.: Альфа-ПІК, 2012. – 64с.
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Верховна Рада України; Закон від 05.04.2001 № 2346-III [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
7. Цивільний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монографія / [И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печеный и др.] ; под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2015. – 720 с.

9. Про схвалення Концепції поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів: Кабінет Міністрів України, Національний банк; Постанова, Концепція від 26.05.2006 № 753 [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/753-2006-%D0%BF>
10. Михальський Ю.А. Сучасний погляд на «електронні гроші» та їх обіг в Україні / Ю.А. Михальський // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 182-186
11. Шимон С. Електронні гроші: форма грошей чи майнові права вимоги? / Світлана Шимон // Юридична Україна. – 2015. – № 9. – С. 36-41.
12. Лозова О. Теоретичне осмислення сутності грошей і грошового обігу українськими вченими XIX – початку XX ст. / О. Лозова // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 29-37
13. Лагутін В. Д. Монетарна політика в трансформаційній економіці: довіра, стратегія, механізм реалізації : монографія / В. Д. Лагутін, Т. О. Кричевська. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-ет. – 2004. – 269 с.
14. Історія економічних учень : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай, П. М. Леоненко, А. П. Нестеренко – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
15. Ярош В.І. Електронні гроші: переваги та недоліки / В.І. Ярош, Ю.А. Романовська // Молодий вчений, 2017. – № 5. – С. 793-795
16. Петрофанова К. Р. Особливості правової регламентації електронних грошей в Україні: цивільно-правовий аспект / К. Р. Петрофанова // Теорія і практика правознавства, 2016. – № 2. – С. 1-10
17. Верес І. Поняття та ознаки електронних грошей / І. Верес // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 8. – С. 15-19
18. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

19. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

20. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

21. Тарифи на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України, який виконує функції Платіжної організації, Центрального маршрутизатора і розрахунково-клірингового центру, розрахункового банку Національної платіжної системи "Український платіжний простір" : Постанова Правління Національного банку України № 53 від 15.06.2017 [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0053500-17>

22. Положення про електронні гроші в Україні (втратило чинність, наведено для аналізу розвитку правового регулювання): Постанова Національного Банку України від 25.06.2008 № 178 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>

23. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними : Директива 2000/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18.09.2000 № 2000/46/ЄС [електронний ресурс]. – режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_178

24. Положення про електронні гроші в Україні : Постанова Правління Національного банку України 04.11.2010 № 481 [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>

25. Радінська В. Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні / Фінансове право. – 2016. – № 12. – С. 190-195

26. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні / М. А. Пожидаєва // Вісник КНУ ім. Шевченка, 2017. – [електронний ресурс] – режим доступу :

<http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/325-pravove-rehulyuvannya-operatsiy-z-elektronnyh-hroshyma-v-ukrayini-pozhydaieva-m-a>

27. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

28. Про заборону користування електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one («Єдиний гаманець») : телеграма Правління Національного банку України від 07.11.2016 № 570002/90626 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hgraf.com.ua/index.php/joomla-pages/finansi/item/6775-ukrajintsyam-zaboronili-koristuvatisya-webmoney-yandeks-dengi-i-edinim-gamantsem>

29. П'ятак Т. В. П 99 Гроші і кредит : навч.- метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. В. П'ятак, Н. О. Власова. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2016. – 182 с

30. Щодо видачі гарантованих сум у повному обсязі: Лист НБУ від 26.06.2014 р. N 18-112/33663 [електронний ресурс] – режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14159.html

31. Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та [...]: Національний банк; Постанова, Положення, Форма типового документа [...] від 04.02.2014 № 43 [електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14>

32. Директива 2009/110/ЄС. Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС, від 16 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a18.

33. Щодо використання електронних грошей в Україні: Лист Національного банку України від 26 червня 2014 р. № 25-109/33434 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації. – 2014. – № 34. – С. 43.

34. Про особливості здійснення операцій з електронними грошима: Лист Національного банку України від 7 лютого 2014 р. № 25-109/5294 // Баланс. – 2014. – № 36. – С. 18.
35. Пальчук В. Електронні гроші в Україні: суть та особливості / В. Пальчук // Економічна діяльність: нові орієнтири і ризики / Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу електронної інформації. – 2013. – № 11. С. 2–14.
36. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції : [монографія] / І. О. Трубін. – К.: Алерта, 2013. – 136 с.
37. Янюк Ю. Електронні гроші в Україні / Ю. Янюк // Юридична Газета. – 2013. – № 35–36. – С. 32–33.
38. Узгодження правил систем електронних грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66296&cat_id=66292.
39. Шлапко, Т. В. Зарубіжний та вітчизняний досвід правового регулювання обігу електронних грошей [Текст] / Т. В. Шлапко, П. Ф. Миронов // Правові горизонти. - 2017. - Вип. 5(18). - С. 113-119.
40. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції : [монографія] / Ігор Олексійович Трубін. – К.: Алерта, 2013. – 136 с.
41. Директива 2009/110/ЄС. Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами - емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС, від 16.09.2009 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a18.
42. Національний банк України привів порядок здійснення операцій з електронними грошима у відповідність вимогам вітчизняного законодавства та

нормам Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=9119981&cat_id=55838.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : Закон України від 18.09.2012 р. // Голос України. - 2012. - № 195.

44. Щодо визначення окремих понять: Лист Національного банку України від 07.06.2013 № 25-112/6750 // Бізнес-Бухгалтерія- Право. Податки. Консультації. - 2013. - № 36. - С. 34

45. Про особливості здійснення операцій з електронними грошима: Лист Національного банку України від 07.02.2014 № 25-109/5294 // Баланс. - 2014. - № 36. - С. 18.

46. Рябов В. О. Электронные деньги - шаг в будущее или в пропасть? [Электронный ресурс] / В. О. Рябов // Креативная экономика. - 2012. - № 6 (66). - С. 106-112. - Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/23818/>

47. Про особливості здійснення операцій з електронними грошима: Лист Національного банку України від 07.02.2014 № 25-109/5294 // Баланс. - 2014. - № 36. - С. 18.

48. Report on electronic money, European Central Bank, 1998, Postfach 16 03 19, D-60066 Frankfurt am Main. - 31 August 1998. [Електронний ресурс]. - Режим доступ : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>

49. Янюк Ю. Електронні гроші в Україні / Ю. Янюк // Юридична Газета. - 2013. - № 35-36. - С. 32. 9. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів. - 2008. - № 2. - С. 158

50. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції : монографія / Трубін І. О. - К. : Алеута, 2013. - С. 44-45.

51. Адабашев Т. К. Правові особливості застосування адміністративно-господарських санкцій в сфері функціонування платіжних систем / Т. К. Адабашев // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 161-169.

52. Directive 2009/110/EC of the of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 On the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC // Jornal of Financial Services Research. - 2009.

53. The Payment Systems (Oversight) Act (PS(O) A)'7 March 2006 passed by Parliament on 16th January, 2006 and assented to by the President on 6th February 2006 (2007 Revised Edition).

54. Notice to Holders of Stored Value Facilities on Prevention of Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism PSOA-N02. The Monetary Authority of Singapore, 5 Nov 2007; Last update: 2 Dec 2009.

55. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 29. - Ст. 238.

56. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30.

57. Про державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 1. - Ст. 1.

58. WebMoney [Internet Resource]. - Mode to access : <https://news.wmtransfer.com/page/85?ref?re>

59. Положення про електронні гроші в Україні : Постанова Національного Банку України від 25.06.2008 № 178 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>

60. Справа окружного адміністративного суду м. Києва № 2а-9328/09/2670 за позовом ТОВ «Гепард» щодо визнання незаконною Постанови Національного банку України від 25.06.2008 № 178 «Про затвердження положення про електронні гроші» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [Бйр://reyezir.coig.gov.ua/Review/6856049](http://reyezir.coig.gov.ua/Review/6856049)

61. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу

електронних грошей : Постанова Правління Національного банку України від 04.11.2010 № 481 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>

62. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

63. Офіційний сайт WebMoney [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://webmoney.ua/ukrainian/about/aboutukr>

64. Офіційна позиція Міністерства доходів і зборів України з приводу ситуації навколо роботи оператора системи WebMoney [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/100169.html>

65. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : Закон України від 18.09.2012 № 5284-VI // Відомості Верховної Ради. - 2013. - № 37. - Ст. 488.

66. Про заборонену користування електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one («Єдиний гаманець») : телеграма Правління Національного банку України від 07.11.2016 № 570002/90626 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://hgraf.com.ua/index.php/joomla-pages/finansi/item/6775-ukrajintsyam-zaboronili-koristuvatisya-webmoney-yandeks-dengi-i-edinim-gamantsem>

67. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

68. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

69. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

70. Полатай В.Ю. Арбітраж у мережі Інтернет та електронній торгівлі / В.Ю. Полатай // Державне будівництво та місцеве самоврядування, 2016. – № 32. – С. 172-177
71. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
72. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
73. Баликова Н. Японія визнала біткоїн платіжним засобом / Н. Баликова // Голос України. - 2017. - № 61. - С. 5.
74. Бачо РЙ. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют) / РЙ. Бачо // Бізнес Інформ. - 2015. - № 11. - С. 294-298.
75. Біткоїн Україна : Майданчик для спілкування та інформаційний центр щодо використання технологій блокчейн (біткоїн) та інших відкритих розподільчих протоколів в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bitcoinua.org/theboard/>
76. Вартість біткоіна вперше в історії перевищила вартість унції золота // Zik. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2017/03/03/vartist_bitkoina_vpershe_v_istorii_perevyshchyla_vartist_untsii_zolota_1054415
77. Васильчак С. В. та ін. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики / С. В. Васильчак, М. В. Куницька-Іляш, М. П. Дубина // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького, 2017. - № 76. – С. 18-26
78. Ватолина О. В. Криптовалюты как новый вид виртуального платёжного средства / О. В. Ватолина, С. А. Данилов // Ученые заметки ТОГУ. - 2015. - Т. 6. - № 4. - С. 717-721.

79. Волосович С. В. Віртуальна валюта: глобалізаційні виклики та перспективи розвитку / С. В. Волосович // Економіка України. – 2016. – № 4(653). – С. 68-78.
80. Галушка Є.О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку / Є.О. Галушка, О. Д. Пакон // Молодий вчений, 2017. – № 4 (44). – С. 634–638.
81. Гусєва І. І. Тенденції розвитку криптовалют на ринку України / І. І. Гусєва, Т. О. Петрова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2017. – № 24(1). – С. 48-50.
82. Достов В. Л. Рынок криптовалют: риски и возможности для кредитных организаций / В. Л. Достов, П. М. Шуст // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2014. – № 1. – С. 36-47.
83. Дзюба Д. О. Ринок криптовалют: проблеми та перспективи розвитку / Д. О. Дзюба // Актуальні питання сьогодення, 2018. – № 3. – С. 50-55
84. Дудина О .И. Биткоин - валюта будущего / О. И Дудина, О. В. Селина, Д. С. Павелин // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 3(3). – С. 561-565.
85. Евсюков Д. Е. Преоплаченный финансовый продукт «электронные деньги»: теоретический поход [Електронний ресурс] / Д. Е. Евсюков. – Режим доступа : <http://www.yandex.ua/clck/jsredir>
86. Желюк Т., та ін. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік / Т. Желюк, О. Бречко // Вісник Тернопільського національного економічного університету, 2016. – № 3. – С. 50-55
87. Інформаційне повідомлення учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» (Bitcoin, Litecoin, Ripple, OneCoint та ін.) в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1172.html>.
88. Карчева Г. Т. Віртуальні інноваційні валюти як валюти майбутнього / Г. Т. Карчева С. М. Нікітчук // Фінансовий простір. – 2015. – № 2(18). – С. 23–29.

89. Квитка А. В. Криптовалюта: суть і тенденції розвитку в сучасних умовах / А. В. Квитка, Е. І. Зайцева // Економічна теорія та право. – 2015. – № 1. – С. 111-119.
90. Коваль С. Ю. Криптовалюти як складова частина фінансової системи: стан і перспективи розвитку в Україні / С. Ю. Коваль // Гроші, фінанси і кредит. – 2017. – № 15. – С. 529-532
91. Колдовський А. В. Проблемні аспекти теоретичного осмислення криптовалюти, як явища сучасної інформаційної економіки / А. Колдовський, К. Чернега. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/>
92. Куцевол М. А. Поняття та економічна природа криптовалюти / М. А. Куцевол, О. А. Шевченко-Наумова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/16391/1/79-85.pdf>
93. Ломовцев Д. А. Сравнительная характеристика правового регулирования биткоина в разных странах / Д. А. Ломовцев // Право и современные государства. – 2014. – № 4. – С. 5–9.
94. Лагутин И. Б. Альтернативное денежное обращение и региональное (местное) денежное обращение: вопросы теории, практика осуществления и правового регулирования / И. Б. Лагутин // Провинциальные научные записки. – 2015. – № 2. – С. 13-20.
95. Лист Національного банку України «Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з [...] від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>
96. Ліхачов М. Скромна чарівність біткоіна: українські реалії використання крипто валют / М. Ліхачов // Forbes Україна. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1428255-skromna-charivnist-bitkoina-ukrayinski-realiyi-vikoristannya-kriptovalyut?utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=skromna-charivnist-bitkoina-ukrayinski-realiyi-vikoristannya-kriptovalyut

97. Лук'янов В. С. Зародження ринку криптовалюти в інформаційно-мережевій парадигмі / В. С. Лук'янов // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8 (158). – С. 436–441.

98. НБУ дает зеленый свет развитию Bitcoin в Украине [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/news/-/359616/nbu-daet-zelenyj-svet-razvitiyu-bitcoin-vukraine>.

99. Никитин К. В. Обращение биткойнов в условиях правовой неопределенности / К. В. Никитин // Юридическая работа в кредитной организации. – 2014. – № 3. – С. 48–53.

100. Офіційний сайт Bitcoin [Електронний ресурс]. - Режим доступа : <https://bitcoin.com>.